

Clara Schumann - Europska kraljica klavira

Gašpert, Lana

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Academy of Music / Sveučilište u Zagrebu, Muzička akademija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:116:623432>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-17**

Repository / Repozitorij:

[Academy of Music University of Zagreb Digital Repository - DRMA](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA
V. ODSJEK

LANA GAŠPERT

CLARA SCHUMANN
EUROPSKA KRALJICA KLAVIRA

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU MUZIČKA AKADEMIJA
V. ODSJEK

LANA GAŠPERT

CLARA SCHUMANN
EUROPSKA KRALJICA KLAVIRA

DIPLOMSKI RAD

ZAGREB, 2024.

DIPLOMSKI RAD ODOBRILO MENTOR

red. prof. art. Srđan Čaldarović

potpis

U Zagrebu, 20. svibnja 2024.

Diplomski rad obranjen **5. lipnja 2024.** ocjenom **odličan (5)**

POVJERENSTVO:

1. red. prof. art. Srđan Čaldarović

2. red. prof. art. Đuro Tikvica

3. red. prof. art. Veljko Glodić

OPASKA:

PAPIRNATA KOPIJA RADA DOSTAVLJENA JE ZA POHRANU KNJIŽNICI MUZIČKE

AKADEMIJE

ZAHVALE

Velike zahvale mom mentoru, red. prof. art. Srđanu Čaldaroviću na neizmjernom strpljenju, pomoći i podršci tijekom cijelog mog studija.

Veliko hvala mojoj obitelji što su moj cjeloživotni oslonac, što su mi omogućili da slijedim svoje snove i što su moj put pratili vjerom, strpljenjem i ljubavlju.

Velika zahvala mom zaručniku, mojoj najvećoj podršci i inspiraciji, što mi svakodnevno svojim primjerom dokazuje da je borba, upornost i konstantan rad jedini put do uspjeha i sretnog života.

SADRŽAJ

1. SAŽETAK	1
2. SUMMARY	2
3. UVOD.....	3
4. RODITELJI CLARE SCHUMANN.....	4
4. 1. FRIEDRICH WIECK.....	4
4. 2. MARIANE WIECK – BARGIEL (TROMLITZ).....	6
5. CLARA SCHUMANN: ŽIVOTOPIS.....	9
5. 1. RANO DJETINJSTVO.....	9
5. 2. CLARA I ROBERT – LJUBAVNA PRIČA.....	12
5. 2. 1. PRVE GODINE BRAKA.....	12
5. 2. 2. DJECA ROBERTA I CLARE SCHUMANN.....	15
5. 2. 3. TEŠKE GODINE BRAKA.....	29
5. 2. 4. JOHANNES BRAHMS.....	32
5. 3. KASNIJA DOB I KRONIČNA BOL.....	35
6. PIJANISTIČKA KARIJERA CLARE SCHUMANN.....	38
6. 1. KONCERTNA KARIJERA.....	39
6. 2. LOKACIJE CLARINIH TURNEJA.....	43
7. SKLADATELJSKA KARIJERA CLARE SCHUMANN.....	49
7. 1. SKLADATELJSKI OPUS CLARE SCHUMANN.....	52
8. PEDAGOŠKI RAD CLARE SCHUMANN.....	54
9. ZAKLJUČAK.....	63
10. LITERATURA.....	64
11. POPIS SLIKA.....	66
DODATAK: KONCERTNI REPERTOAR CLARE SCHUMANN.....	69

1. SAŽETAK

Clara Schumann, poznata još i kao europska kraljica klavira, veliko je i zvučno ime devetnaestog stoljeća. Izvanredna glazbenica jedna je od prvih profesionalnih pijanistica u povijesti. Njezina izuzetnost, odlučnost, kao i duboka ljubav i strast prema glazbi očituje se od najranije dobi, stoga njezin talent nije mogao proći nezapaženo. Potpora njezine obitelji, posebice oca, bio je ključan faktor da mlada glazbenica ostvari svoje umjetničke ambicije i ostavi neizbrisiv trag u glazbenom svijetu. Njezini značajni doprinosi na području koncertne, skladateljske i pedagoške karijere bili su samo dio njezinog bogatog nasljeđa: tijekom života je karijeru uspješno balansirala s ulogom brižne žene i majke. Clara se od malih nogu, pa gotovo do kraja života susretala s brojnim preprekama, okrutnostima i gubicima, što je uvelike utjecalo na formiranje njezine ličnosti. U tim se trenucima umjetnost ponekad činila kao strategija preživljavanja za Claru i činilo se kako upravo iz te umjetnosti proizlazi njezina snaga i stabilnost koja je bila ključ za održavanje obiteljskog života. Njezina životna priča dokaz je kako je umjetnost, baš kao i život, često kombinacija uspona i padova, izazova i uspjeha, borbe i ustrajnosti.

Ključne riječi: Clara Schumann, životopis, romantizam, pijanistica

2. SUMMARY

Clara Schumann, also known as the European queen of the piano, carries a great and sonorous name of the nineteenth century. Considered an outstanding musician by her peers, Clara is one of the first professional pianists in history. Her exceptionality, determination, as well as deep love and passion for music was evident from an early age, so her talent could not go unnoticed. The support of her family, especially her father, was a key factor for the young musician to realize her artistic ambitions and leave an indelible mark in the world of music. Her significant contributions in the concert field, composition and teaching career were only part of her rich heritage: throughout her life she successfully balanced her career with the role of a caring wife and mother. From young age until almost the end of her life, Clara encountered numerous obstacles, cruelties and losses, which greatly influenced the formation of her personality. In those moments, art sometimes seemed like a survival strategy for Clara, and it seemed that it was from art itself that she gained strength and stability, which was the key to maintaining family life. Her life story is proof that art, just like life is often a combination of ups and downs, challenges and successes, struggle and perseverance.

Keywords: Clara Schumann, biography, romanticism, pianist

3. UVOD

Tema diplomskog rada o Clari Schumann razvila se iz istraživanja o posebnoj vezi između nje i njezinog supruga, slavnog skladatelja Roberta Schumanna. Često se spominju kao jedan od najpoznatijih parova u glazbenoj povijesti, posebno u razdoblju romantizma, no tek kroz njihovu korespondenciju, sakupljenu i objavljenu u prekrasnoj knjizi *Bračni dnevnik* (Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019.), moguće je uroniti duboko u njihovu intimu i umjetničke procese. Proučavanje njihovih pisama omogućava putovanje kroz vrijeme – u glazbeni svijet grada Leipziga, prikazuje društveni život mladog bračnog para te otkriva brojne posjetioce njihovog toplog doma. Ono najzanimljivije je upravo pogled na privatni život Schumannovih, kako u zajedništvu, tako i svakoga ponaosob.

U ovom diplomskom radu istražiti ću životopis mlade glazbenice, Clare Schumann, fokusirajući se na različite ključne faze njezina života. Prvi dio rada posvetit ću dubljoj analizi njezinog životnog puta, počevši od njezinih roditelja i njihovih biografija. Zatim će pažnja biti na Clarinom djetinjstvu i ranim glazbenim počecima koji su postavili temelje za njezinu kasniju karijeru, a poseban naglasak bit će na njezinom braku s Robertom Schumannom i obiteljskom životu koji su zajedno gradili. Drugi dio rada temeljit će se na pijanističkoj karijeri mlade umjetnice, odnosno različitim faktorima koji su oblikovali njezin put od najranijih trenutaka do vrhunca karijere, kao što su odnosi s obitelji, publikom i drugim glazbenicima. U radu su izdvojene i važne lokacije brojnih Clarinih turneja. Poseban naglasak bit će na analizi njezine skladateljske karijere – kako se uspješno suprotstavila društvenim normama toga vremena i iza sebe ostavila bogat opus djela. U trećem, završnom dijelu rada pisat ću o pedagoškom radu Clare Schumann; o njezinom pristupu, karakteristikama i kvalitetama kao profesorice. Posebna pažnja bit će posvećena učenicima i načinima na koja je njezino mentorstvo oblikovalo njihov glazbeni razvoj i profesionalnu karijeru te bogatoj ostavštini koju je Clara ostavila iza sebe.

Cilj ovog rada jest pružiti cjelovit pogled na život velike umjetnice, na ključne aspekte njezinog razvoja i životnog puta, glazbenog stvaralaštva i profesionalnog djelovanja. Rad će pružiti dublje razumijevanje Clare Schumann kao ključne figure u glazbenoj povijesti i njezinu inspirativnu snagu kao umjetnice 19. stoljeća.

4. RODITELJI CLARE SCHUMANN

4. 1. FRIEDRICH WIECK

Friedrich Wieck (1785. – 1873.) bio je njemački glazbeni pedagog, glazbenik i skladatelj, najpoznatiji kao otac i učitelj Clare Wieck, kasnije poznate kao Clara Schumann. Odrastao je kao sin trgovca u Pretzschu, gradiću uz rijeku Elbu, a kasnije je studirao teologiju na sveučilištu Wittenberg (The New Grove: *Dictionary of Music and Musicians*, uredio Stanley Sadie, drugo izdanje, br. 27, str. 754). Nakon završenog studija postao je privatni učitelj te je sljedećih devet godina proveo radeći s raznim plemićkim obiteljima. Od početka pedagoške karijere bio je cijenjen zbog svoje savjesnosti i dobrih pedagoških metoda inspiriranih filozofima poput Rousseaua i Basedowa. Iako je Wieck bio istaknuti glazbeni pedagog, njegovo je glazbeno obrazovanje bilo poprilično nesustavno; gdje i kada je učio glazbu i dan danas nije poznato.

Wieck je ostao upamćen po svom utemeljenju glazbenih pedagoških metoda koje su kasnije postavile čvrste temelje u obrazovanju njegove kćeri Clare. U dobi od 30 godina napustio je položaj privatnog učitelja i tražio je novo područje djelovanja. Zahvaljujući financijskoj potpori prijatelja preselio se u Leipzig gdje je postao učitelj klavira i vlasnik glazbene trgovine. Također je prodavao i iznajmljivao note, glazbene knjige i časopise, šireći kulturu među svojim klijentima. Od 1820. godine često je putovao u Beč kako bi kupovao klavire za svoju trgovinu, a upravo je na tim putovanjima uspostavio kontakte s prominentnim proizvođačima klavira poput Conrada Grafa i Andreea Steina. Također se dopisivao s pijanistom Carlom Czernyjem i upoznao velikog skladatelja, Ludwiga van Beethovena.

Friedrich je 1816. godine sklopio stabilan brak s Mariane Tromlitz te su zajedno proveli devet godina. Od samog početka Wieck je težio izgradnji pijanističke karijere njihove zajedničke kćeri Clare. Sličan je uspjeh postigao u naobrazbi svoje kćeri Marie iz drugog braka. Njezinu majku, Clementine Fechner, Friedrich je oženio kada je imala 23 godine. Clementine se vjerno brinula o djeci, kućanstvu i poslu, naročito kada je njezin suprug izbivao od kuće kako bi putovao s Clarom po turnejama. Unatoč tomu, Clara je prema maćehi bila distancirana.

Uz njegovu kćer Claru, važan učenik Friedricha Wiecka bio je talentirani, mladi skladatelj Robert Schumann koji je od 1830. godine u kući Wieckovih živio i pohađao sate klavira. Wieck ga je cijenio kao učenika, ali kada se između Clare i Roberta počela razvijati posebna veza koja je

vodila ka velikoj ljubavi i braku, glavni protivnik tog čina bio je upravo Friedrich. Smatrao je kako će brak sa Schumannom biti veliki rizik za njezin profesionalni život, (Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019., str. 7.) stoga je mladi par morao sudski tražiti dozvolu za brak. Ostvarivši svoje ciljeve i vjenčavši se, odnosi između Clare i njezinog oca bili su trajno narušeni. Unatoč kasnijem pomirenju njihov odnos više nikada nije bio isti, pa je Friedrich svoju pozornost usmjerio na obrazovanje Clarine polusestre Marie.

Godine 1840. Wieck je preselio u Dresden gdje je odlučio proširiti svoje glazbene vidike učeći metode pjevanja. Osim što je proširio svoje glazbeno znanje, Friedrich se i u tom području okušao kao pedagog što je rezultiralo popriličnim uspjehom – jedna od njegovih najuspješnijih učenica bila je Minna Schultz, a njegovi su mu učenici povodom 86. rođendana osnovali “Zakladu Friedrich Wieck“ (Schumann Portal: Friedrich Wieck) koja je za cilj imala promovirati talentiranu mladež, pogotovo one koji bili nižeg financijskog statusa. Za Wiecka je to bio vrhunac njegovog pedagoškog rada te veliko životno postignuće i priznanje. Nakon Friedrichove smrti u Loschwitzu blizu Dresdenu, 1873. godine, pedagoško nasljeđe preuzela su i nastavila njegova djeca, Alwin i Marie Wieck.

4. 2. MARIANE WIECK – BARGIEL (TROMLITZ)

Mariane Tromlitz (1797. – 1872.) bila je iznimno talentirana glazbenica koja je svoje glazbene temelje imala duboko ukorijenjene od rođenja s obzirom da je kćer i unuka velikih imena toga vremena: njezin otac, Georg Christian Tromlitz bio je kantor u Plauenu dok je njezin djed, Johann George Tromlitz, bio poznati flautist, izrađivač flauta i skladatelj. (The New Grove: *Dictionary of Music and Musicians*, uredio Stanley Sadie, drugo izdanje, br. 27, str. 754.) Prve glazbene poduke dobila je od svoga oca, a kasnije je klavir učila kod Friedricha Wiecka za kojeg se i udala 1816. godine, u dobi od samo devetnaest godina. Nakon vjenčanja i u doba Clarinog rođenja Mariane je nastavila razvijati svoju glazbenu karijeru: bila je poznata pjevačica i jedna od solistica u lajpciškom Gewandhausu¹ što je za tako mladu umjetnicu bio veliki uspjeh. (Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019. str. 179.) Kako je rastao njezin umjetnički uspjeh, tako je i ugled njezinog supruga kao poslovnog čovjeka i profesora također rastao.

Mariane je uz karijeru balansirala majčinstvo i obiteljski život: Friedrich i ona imali su petero djece², no dvoje je preminulo u ranoj dobi što je bila velika tragedija za čitavu obitelj. Uz neprestanu brigu o svojoj obitelji, raznim poslovima i društvenim obvezama, Mariane je obavljala brojne obveze i kao pjevačica te pijanistica stoga je s vremenom brak za mladu umjetnicu postao iznimno stresan i zahtjevan – Wieckova grubost i razdražljivost uz strogu kontrolu njezinog života postali su faktori nepodnošljivog okruženja. Zbog trajnih neslaganja, Mariane je 12. svibnja 1824. godine napustila supruga i vratila se roditeljima u Plauen sa svojom djecom. Razvod braka³ u siječnju 1825. godine sa sobom je donio teške posljedice za Mariane i njezinu djecu. Prema zakonu toga vremena troje najstarije djece pripadalo ocu stoga je Clara s majkom ostala samo do svog

¹ Gewandhaus je koncertna dvorana u Leipzigu. Zgrada je izgrađena davne 1498. kao vojni arsenal te je kasnije služila trgovcima vunom i suknom. U Leipzigu su 1743. osnovani prvi koncertni zavod i orkestar koji je u početku držao koncerte u gostionici “*Drey Schwanen*” (“Tri labuda”); 1781. orkestar drži prvi koncert u dvorani na 2. katu Gewandhausa te dobiva naziv *Gewandhausorchester*. Procjenjuje se da je dvorana u tom periodu mogla primiti oko 500 slušatelja, ako se uračunaju stajaća mjesta i galerije. Kako je bila sustavno obnavljana i nadograđivana, nakon preinaka je mogla primiti i preko 1000 slušatelja. U toj koncertnoj dvorani koncerti su se održavali do 1886. godine. Godine 1884. izgrađen je “drugi” Gewandhaus, dok je prethodni djelomično srušen, a djelomično pretvoren u gradsku robnu kuću. Postoji i “treći” Gewandhaus izgrađen 1981. godine. Bitno je napomenuti kako se u ovom radu događaji referiraju na prvobitnu, uglavnom srušenu zgradu Gewandhausa.

² Adelheid i Viktor preminuli su u ranoj dobi.

³ Prema nekim izvorima raspadu braka pridonijela je Marianina afera s Wieckovim prijateljem Adolphom Bargielom. (Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019., str. 179.)

petog rođendana, a njezin daljnji kontakt s majkom bio je sveden na pisma i samo povremene posjete.

Nekoliko mjeseci nakon razvoda od Friedricha Wiecka, Mariane se upušta u novi brak s Adolphom Bargielom. Suprotno od prethodnog, novi brak za Mariane bio je ispunjen skladom i nježnošću. Međutim, miran i sretan život ovog para narušio je niz nesretnih okolnosti: epidemija kolere i Bargielov moždani udar prouzročili su ozbiljne nedaće njihovoj obitelji. Bargiel je bio primoran zatvoriti svoju školu klavira što je uvelike utjecalo na njihovu financijsku stabilnost, stoga je Mariane bila primorana prilagoditi se mnogobrojnim promjenama i problemima te u skladu s njima potpuno preuzeti odgovornost za svoju obitelj. S Bargielom je imala još četvoro djece, pa je financijsku pomoć morala tražiti od prijatelja, a kasnije i od svoje kćeri Clare i njezinog supruga Roberta Schumanna. Vjerno se brinula o svom suprugu i njihovoj obitelji sve do njegove smrti 1841. godine. Clara je nakon njegove smrti u bračni dnevnik zapisala:

*„Napokon, 6.⁴, dobili smo iz Berlina vijest o Bargielovoj smrti; nije nas iznenadila, jer smo je već svakodnevno očekivali. Umro je 4.⁵ u strašnim bolovima. Sad mu je dobro! Bio je doista čestit čovjek, živio u bolesti i zdravlju cijelom dušom za umjetnost, o kojoj je imao i vrlo temeljita znanja. Nadam se da će za moju sirotu majku, kada se malo utješi nakon tog bolnog gubitka, doći mirnije vrijeme, što joj je odavno potrebno; za trajanja te bolesti zamalo se sama uništila. Bolovao je pet godina, a za to je vrijeme sva skrb bila na mojoj majici. Neka joj nebo dade da ubrzo počne živjeti boljim, bezbrižnijim životom. U ovakvim trenucima potrebe često mi se nametne misao: [„Ah, da si barem bogata, sada bi mogla pomoći!“]“ (Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019., str. 75.)*

⁴ Misli se na datum, 6. veljače 1841.

⁵ Adolph Bargiel umro je 4. veljače 1841.

Clarin odnos s majkom poboljšao se kada je Friedrich Wieck pokušao spriječiti brak između svoje kćeri i Roberta Schumanna. Dajući pisani pristanak na brak, Mariane je podržala svoju kćer što je značilo da je mogla utjecati i na ishod suđenja u Clarinu korist. (Hanna Bergmann: *Bargiel, Marianne*, Online leksikon *Europski instrumentalisti 18. i 19. stoljeća*, Sophie Drinker Institute, 2009.) Dobar odnos Mariane je imala i s Clarinim suprugom, Robertom i cijeloj njihovom obitelji. Često je brinula o svojim unucima, pogotovo za vrijeme Robertova boravka u azilu te nakon njegove smrti. Mariane je preminula u Berlinu u dobi od 74 godine.

5. CLARA SCHUMANN: ŽIVOTOPIS

Clara Josephine Schumann, rođena Wieck, (Leipzig, 13. rujna 1819.; Frankfurt, 20. svibnja 1896.) bila je jedna od najutjecajnijih glazbenika romantizma. Tijekom svoje 61 – godišnje karijere ostavila je zapanjujući utjecaj kao pijanistica, uvodeći svojevrstu reformu u formate i repertoare klavirskih recitala; promovirala je i izvodila skladbe skladatelja u usponu među kojima se najviše istaknuo njezin suprug, Robert Schumann. Ljubav i strast prema glazbi očitovala se i u njezinom skladateljskom i pedagoškom radu.

5. 1. RANO DJETINJSTVO

Clara je bila kćer Mariane i Friedricha Wiecka. Uz očevu reputaciju izvrsnog, ali vrlo strogog profesora klavira te majčinu pijanističku i pjevačku karijeru, Clari je glazba od rođenja bila sastavni dio života. Nažalost, u ranom djetinjstvu iskusila je majčinsku čestu odsutnost s obzirom da je Mariane morala održavati ravnotežu između karijere, majčinstva i brige o kućanstvu; čak i kada je fizički bila prisutna, Mariane je vježbala pjevanje ili klavir stoga nije u potpunosti bila posvećena djeci. Kako je u Clarinom odgoju⁶ nedostajalo verbalnih aktivnosti koje djeca u toj dobi zahtijevaju, bila je velika vjerojatnost da će prirodno nadareno dijete kao što je Clara kroz odrastanje zvukove klavira i majčinog pjevanja shvatiti kao sredstvo izražavanja, što je na kraju i rezultiralo time da se njezin govor nije razvio. I zaista, Clara je od ranog djetinjstva kroz glazbu stvorila sigurnost, zaštićeno okruženje koje joj je nudilo vrijednu obrambenu funkciju tijekom cijeloga života. Zanimljivo je da je konačno progovorila u dobi od četiri godine – okružena drugom djecom, upravo na podukama klavira koje je primala od svoje majke. (Anna Burton: Robert Schumann and Clara Wieck: *A Creative Partnership*, vol. 69, br. 2, travanj 1988., str. 214. – 215.)

O atmosferi u domu obitelji Wieck poznato je samo da su nepomirljive razlike između Clarinih roditelja rezultirale dramatičnim razvodom. Djeca Wieckovih nisu ni na koji način bila pripremljena za raspad obitelji, a koliko je to zaista bilo potresno Clara je osvijestila tek kasnije

⁶ Kasni govor pripisuje se i činjenici da je Claru također čuvala vrlo šutljiva sluškinja Johanna Strobel, koja se također služila neverbalnim oblicima odgoja.

kroz život⁷. Razvod je rezultirao time da je Clara u dobi od pet godina sudskim putem trajno dodijeljena njezinom ocu. Kako je zapisivala note i razumjela ritam prije nego što je znala čitati i pisati, Friedrich je predvidio blistavu glazbenu budućnost svoje kćeri. Njezino je opće obrazovanje kroz djetinjstvo bilo oskudno i zapostavljeno, ali zato se Wieck osobno pobrinuo za njezino vrhunsko glazbeno obrazovanje: pisao je prve melodije i skladbe koje je Clara učila, osobno ju je podučavao klavir, teološke predmete i jezike. Violinu, teoriju, harmoniju, orkestraciju, kontrapunkt i kompoziciju učila je kod najboljih profesora u Leipzigu, Dresdenu i Berlinu. Posjećivala je svaki važan koncert i kulturno događanje koje se održavalo u Leipzigu te je prepisivala Wieckova pisma u svoje dnevnik, tako učeći kako voditi poslovne dogovore vezane za glazbenu karijeru. Klavir je svakodnevno morala vježbati dva sata, a Friedrich je metode slijedio iz svoje vlastite knjige *Wiecks pianistische Erziehung zum schönen Anschlag und zum singenden Ton*⁸. Do njezine 19. godine Friedrich je bio u potpunosti zadužen za njezino obrazovanje i karijeru: organizirao joj je brojne turneje u Njemačkoj, Austriji i Parizu. Iako je bio vrlo strog, čak povremeno okrutan i vrlo nepopustljive naravi, njegova je uloga u Clarinom životu bila neupitna, što je i sama Clara često tvrdila. U pismu iz 1894. godine napisala je:

„Moj se otac morao pomiriti s tim da su ga nazivali tiraninom; međutim, još uvijek mu svakodnevno na tome zahvaljujem; njemu moram zahvaliti na svježini koja mi je ostala u starosti (barem u mojoj umjetnosti). Za mene je njegova strogoća bila blagoslov, što me ukorio kada sam to zaslužila, spriječivši me time da postanem arogantna zbog pohvala kojima me svijet obasipao. Na trenutke je prijekor bio gorak, ali i dalje je bio dobar za mene!“ (The New Grove: Dictionary of Music and Musicians, uredio Stanley Sadie, drugo izdanje, br. 27, str. 755.; Litzmann, iii, p.585)

Clara je debitirala u lajpciškom Gewandhausu 28. listopada 1828., u dobi od samo devet godina. Iste godine nastupila je u domu Ernesta Carusa, koji je tada bio ravnatelj mentalne bolnice. Na toj privatnoj soareji prvi put ju je čuo mladi, devet godina stariji student prava, Robert Schumann. Robertovo glazbeno obrazovanje u to vrijeme bilo je prilično stihijsko te se uvelike oslanjao na samostalno učenje, no mlada Clara svojim ga je nastupom očarala u tolikoj mjeri da je odlučio započeti svoje glazbeno obrazovanje kod Friedricha Wiecka. Kako su mu nedostajali

⁷ U dobi od 45 godina, u pismu Johannesu Brahmsu (19. srpnja 1864.: *Letters of Clara Schumann and Johannes Brahms: 1853 – <1896*, ed. Litzmann, Leipzig)

⁸ *Wiecks pianistische Erziehung zum schönen Anschlag und zum singenden Ton* (njem.: Wieckova klavirska edukacija za delikatan udar i pjevni zvuk)

glazbeni temelji, Robert je vodio bitke između životnog pitanja treba li se baviti glazbom ili se ozbiljno prihvatiti studija prava. Odluka je donesena 1830. godine kada je odustao od studija prava, vrativši se nastavi Friedricha Wiecka. On mu je obećao veliku pijanističku karijeru unatoč nedostacima u njegovom prethodnom obrazovanju stoga je Schumann postao redovan i marljiv učenik. Također je, zbog česte nastave, unajmio sobu u kući Wieckovih gdje je pobliže počeo upoznavati Claru (koja je tada imala tek 11 godina).

Svoju prvu europsku turneju, u pratnji oca, mlada Clara je održala 1831. godine – u dobi od samo 12 godina. U sklopu te turneje primila je u Weimaru počasni medaljon od Goethea, a Niccolò Paganini je u Parizu izrazio želju da svira s njom. Ova turneja bila je prekretnica kojom se iz čuda od djeteta izdigla u cijenjenu mladu umjetnicu toga vremena. Dok je napunila 18 godina već je potpuno zaslijepila bečku publiku: održavši niz recitala u Beču izazvala je među publikom i ostalim glazbenicima potpuno oduševljenje te je primila naslov *Königliche und Kaiserliche Österreichische Kammer – virtuosin*⁹, najvišu austrougarsku počast koja se može dodijeliti glazbeniku.

⁹ *Königliche und Kaiserliche Österreichische Kammer – virtuosin* (njem.: kraljevska i carska austrijska komorna virtuoskinja)

5. 2. CLARA I ROBERT – LJUBAVNA PRIČA

5. 2. 1. PRVE GODINE BRAKA

Do 1835. godine Clarina je karijera cvjetala diljem Europe te je privukla pozornost velikih imena poput Goethea, Mendelssohna, Chopina i Paganinija. Iste godine dogodio se i prvi poljubac između Clare i Roberta što je bio početak velike ljubavi. Tada je Clara imala samo 16 godina. Zaljubljeni je par naivno pretpostavio kako će im Clarin otac dati blagoslov, ne imajući u planu kakav raskol donosi njihova ljubav. Wieck se ozbiljno usprotivio njihovom odnosu i učinio je sve u njegovoj moći da rastavi mladi zaljubljeni par, stoga je Claru 1836. godine odveo u Dresden, kako bi sabotirao njihovo viđanje i dopisivanje. Taj je čin, naravno, samo potaknuo još veći bunt među ljubavnicima nakon čega je Clara prokrijumčarila pismo Robertu planirajući susret u Dresdenu. Wieck je, saznajući za tajni sastanak, poručio kćeri kako će pucati u Roberta ako joj se ikada više približi. Tako razjaren napisao je pismo Robertu što je započelo četverogodišnji rat oko mlade Clare.

Prošla je gotovo godina dana da mladi par nije razmijenio ni riječi, sve dok Wieck nije objavio da će Clara na sljedećem koncertu u Leipzigu svirati Robertove simfonijske etide. Na dan koncerta, 13. kolovoza 1837. godine, Robert je odlučio pisati Clari te ju zaprositi, što je presretna Clara prihvatila idućeg dana. Budući muž mlade pijanistice obavijestio je njezinog oca o velikom, sretnom događaju, predlažući prijateljske odnose i tražeći ponovno njegov pristanak, što je Wieck ponovno odbio. Nakon toga Clari je priredio koncertnu turneju u Dresdenu, Pragu i Beču. Za to vrijeme Robert je, razdvojen od svoje ljubavi, postao vrlo depresivan. Boreći se sa svojim mislima i mračnim stranama upozorava i Claru da pati od mentalne bolesti, savjetujući joj kako da u takvim trenucima bude njegova podrška i zaštitnica.

Godine 1839. Clara je svoju turneju okrunila u Parizu, što je Wieck planirao kao vrhunac njezine karijere. Na tom je putovanju Clara shvatila kako još nije spremna prekinuti veze sa svojim ocem i njegovim podučavanjem, što je i napisala u pismu Robertu, 27. lipnja 1839. godine: „*Znaš li za čime čeznem iznad svega? Za glazbenom podukom moga oca...*“ (Bertita Harding, *Concerto, the Story of Clara Schumann*, 1962.) Robert je ovo shvatio kao veliku prijetnju za njihovu ljubav, stoga joj je dao na izbor: hoće li se rastati zauvijek ili će podnijeti zahtjev za pravni pristanak za sklapanje braka prije Clarine punoljetnosti. Clara, rastrgana između privrženosti ocu i lojalnosti prema svojim osjećajima prema Robertu, odlučila je poslušati srce i stupiti u brak s Robertom.

(članak: Robert Aitken, Marilyn Aitken: *Litigation*, Vol. 28, br. 1, CHANCE (Fall 2001), str. 55. – 56.)

Wieck je od početka njihove veze na sve načine pokušavao nagovoriti, pa u nekim situacijama i natjerati kćer da odustane od Roberta, no shvativši da će njihova ljubav prevladati, postavio je šest uvjeta za svoju privolu¹⁰. Prvi je da par nikada neće živjeti u Saskoj, jer su i Friedrich i Clara njezin budući život zamišljali u metropoli poput Beča. Drugi je uvjet da joj otac tijekom slijedećih pet godina neće isplatiti kapital koji je stekla držeći koncerte, nego će joj davati kamate (kako se njezinim kapitalom ne bi plaćali Schumannovi dugovi i sl.). Treći uvjet bio je da Schumann dokaže dokumentima kako je sposoban zarađivati godišnju svotu dovoljnu za Clarin lagodan život. Četvrti je uvjet da Schumann nikada ne smije zatražiti financijsku pomoć od Wiecka, a peti je da Clara nema prava na nikakvo nasljedstvo od oca, jer on joj je dao profesiju godinama se posvećujući samo njoj. Šesti uvjet odnosio se na termin sklapanja braka. Mladi par nije htio pristati ni na kakve uvjete stoga Clara, na Robertov nagovor, pokreće parnicu protiv oca što je rezultiralo sudskom odlukom da se vjenčanje ipak dopušta. K tomu, Robert je tužio Clarinog oca za klevetu (vezano uz treći uvjet i Wieckove tvrdnje da Robert nema odgovarajuće obrazovanje i da ne može uzdržavati obitelj), zbog koje je Wieck u zatvoru proveo čak 18 dana. Nakon svih procesa protiv Wiecka¹¹, Clara se za Roberta udaje 1840. godine, dan prije svog 21. rođendana. Od tada je par zajedno vodio glazbeni i osobni dnevnik¹² u kojemu bilježe razne želje, brige i radosti bračnoga života.

Premda nije prestala u potpunosti nastupati i držati koncerte, lajpciške godine (1840. – 1844.) predstavljale su zastoj u Clarinoj karijeri jer je u tom razdoblju preuzela ulogu domaćice; brinula se o kućanstvu, primala je goste i manje je svirala kako bi Robert imao mira za skladanje. „*Moje sviranje klavira opet je došlo sasvim u pozadinu, što se uvijek događa kada Robert sklada. Ni jedan jedini satič za mene ne može se naći u cijelom danu! Samo da se ne zapustim previše!*“ (Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019., str. 9.) Po njegovom mišljenju, Clara se (barem u prvoj godini braka) trebala u potpunosti odreći svoje

¹⁰ U tadašnje vrijeme privola je bila nužna za sklapanje braka.

¹¹ Iako se u literaturi Friedrich Wieck često prikazuje kao glavni negativac, važno je napomenuti kako je vrlo brzo nakon Clarinog vjenčanja pokušao uspostaviti kontakt s kćeri te se njihov odnos u stanovitoj mjeri obnovio, premda je do službenog pomirenja došlo tek u četvrtoj godini braka. Wieck je Clari pomagao do kraja svog života.

¹² Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019.

karijere kako bi se svim svojim bićem mogla posvetiti ulozi domaćice. Clara je zabrinuto odvratila da će u godinu dana biti zaboravljena kao umjetnica, na što je Robert rekao: „...i ako budeš zaboravljena kao umjetnica, nećeš li biti voljena kao supruga?... Prve godine braka trebaš zaboraviti umjetnicu, ne trebaš živjeti ni za što osim sebe, svoju kuću i svojega muža.“ (Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019., str. 7.)

5. 2. 2. DJECA ROBERTA I CLARE SCHUMANN

Uz karijeru u usponu, ulogu domaćice i brižne žene Clarin život upotpunilo je i majčinstvo. Robert i ona imali su čak osmero djece. Njihova najstarija kćer bila je **Marie Schumann**, rođena 1841. godine u Leipzigu. Od malih je nogu bila odlična zdravlja, uvijek vesela i zadovoljna. Bila je vrlo brižna i obazriva tijekom cijelog svog života; nije mogla biti potpuno sretna i ispunjena ako se nije brinula o svojoj majici te mlađoj braći i sestrama kojima je bila poput druge majke. Kada su obitelj snašli teški trenuci uvijek se uspjela začuđujuće oporaviti i podignuti raspoloženje kako bi postala podrška i utjeha onima koji su to trebali. Imala je duboke plavo – sive oči upotpunjene gustim obrvama, sjajnom crnom kosom i vitkom figurom. Imala je odličan smisao za humor i često se puno smijala. „*Bila si zafrkant, a majka je tvrdila da si to naslijedila od oca.*“ (Eugenie Schumann o najstarijoj sestri Marie; *The Schumanns and Johannes Brahms, The Memoirs of Eugenie Schumann*, Lincoln Mac Veagh, The Dail Press, New York, str. 58.)

Uz tu vedru i pozitivnu osobnost krila se i njezina zamišljena strana gdje je često slobodno vrijeme provodila u tišini, dugo razmišljajući. Ta se osobina pripisuje činjenici da joj je Goethe bio omiljeni autor te je on od mladosti oblikovao njezin um. Marie je kroz život nosila sjećanje na oba roditelja s kojima je provela sretno djetinjstvo i imala najbliži odnos od sve djece Schumannovih. Njezino biće bilo je nerazdvojno od majčinog; s Clarom je živjela sve do njezine smrti te se često brinula o njezinim učenicima i pomagala joj je pri podučavanju. (Schumann Portal: Marie Schumann)

Također je bila očeva miljenica te su njih dvoje imali posebnu vezu. Kako je jedino dijete Schumannovih koje je nosilo u srcu živuće uspomene o svome ocu, tu sliku vjerno prenosila svojoj braći i sestrama, pokušavši im što vjernije približiti očevu osobnost. Kroz čitav život njezine su misli bile okupirane isključivo dobrobiti njezine obitelji.

Potpuna suprotnost svojoj najstarijoj sestri bila je **Elise Schumann**, rođena u Leipzigu 1843. godine. Bila je visoka i mršava, plavih očiju i debelih pletenica isprepletenim oko glave. No ono najupečatljivije u vezi Elise bio je njezin poseban karakter. Bila je potpuna suprotnost svojoj majci; brzi i impulzivni pokreti, odluke i djela bili su obilježja njezine osobnosti.

Sve što je u životu radila, radila je sa strašću i bila je tome posvećena cijelim svojim bićem; kada je nešto zaokupilo njezin um nitko od nje nije mogao izvući niti riječi. Njezino je samopouzdanje bilo zavidno, kao i gospodski način na koji se nosila s različitim situacijama kroz život. Brzo je odletjela iz obiteljskog gnijezda jer joj je ideja o neovisnosti i nepoznatome bila vrlo privlačna. Skrasila se u Frankfurtu na Majni kao profesorica klavira, a ranih 1865 – ih bila je izvanredna pijanistica. „Sjećam se dana kada je majka svirala Brahmsov Kvartet u A – duru iz rukopisa s Florentine kvartetom. Pozvali su je i zatim su zamolili da ti zauzmeš njezino mjesto. Sjela si za klavir bez imalo srama i odsvirala to teško djelo kao da ga sviraš oduvijek.“ (Eugenie o Elise, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 59.)

Otkako je iskusila samostalni život u obiteljsku kuću dolazila je samo kao gost, ali tijekom cijeloga života bila je posvećena svojoj obitelji; dijelila s njima razne brige i tjeskobe te im pomagala kad god je bila u mogućnosti. U jesen godine kada se Elise skrasila u Frankfurtu, Clara i Joachim¹³ tamo su održali koncert. Clara je, smatrajući kako je to sjajna prilika da publika pobliže upozna Elise, predložila kćeri da s njom izvede Robertove Varijacije¹⁴ za dva klavira. Elise je bila iznimno nezainteresirana majčinom idejom, ali je na kraju, iako nerado, ipak pristala svirati javno.

¹³ Joseph Joachim (1831. – 1907.) bio je mađarski violinist, skladatelj i profesor. Vrlo blizak prijatelj Roberta i Clare Schumann i Johannesa Brahmsa.

¹⁴ Robert Schumann: Andante i Varijacije u B – duru, op. 46

Clara je u pismu obavijestila Johannesu Brahmsa o uspjehu koncerta: „*Naš jučerašnji koncert bio je briljantan i sve je prošlo prekrasno; dobili smo ogroman pljesak. Elise, iako kaže da su joj se tresle i ruke i noge, odsvirala je zadivljujuće, kao da u njoj nema nimalo straha. Moram priznati, tijekom Varijacija nisam mogla ostati ravnodušna kada sam pomislila koliko je ovo lijepo; Elise je debitirala na koncertu s Joachimom i svirala je očevu skladbu sa mnom!*“ (*Letters of Clara Schumann and Johannes Brahms: 1853. – 1896.*, ed. Litzmann, Leipzig, 1908.)

Nakon koncerta Joachim je u sobi za izvođače upitao Elise: „*Pa, Fräulein Elise, zar ne osjećate koliko je bilo divno svirati s Vašom majkom u javnosti?*“, na što je Elise dala vrlo neočekivan odgovor: „*Nikad više!*“. Jednom drugom prilikom, slušajući Joachimovo vježbanje, upitala ga je: „*Pretpostavljam da je taj dio iznimno zahtjevan?*“ Joachim je u čudu upitao zašto tako misli, na što je Elise odgovorila „*Zato što ga uvijek svirate nečisto.*“, na što je Joachim šarmantno odvratio: „*Zar doista? Onda moram biti oprezniji u vezi toga.*“ (*The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 60.)

Cijeloga života bila je vrlo direktna i uvijek je znala što želi, nikada nije odbila nešto što joj je prilika nudila. Svojom direktnošću i jedinstvenošću zaokupila je pozornost poslovnog čovjeka, Louisa Sommerhoffa, za kojeg se i udala 1877. godine. S njim se preselila u Ameriku gdje je rodila troje djece, ali su se nakon nekoliko godina vratili u Frankfurt gdje su dobili i četvrto dijete. (Schumann Portal; Elise Schumann) Schumannovi su jako voljeli Louisa te su bili oduševljeni njihovim povratkom u Frankfurt s obzirom da je od tada njihov kontakt bio češći, a odnos znatno povezaniji. Mlađa sestra Eugenie je za Louisa tvrdila kako je njihova majka dobila još jednog sina, a oni još jednog divnog brata.

Marie i Elise su u ranoj dobi pokazivale velik interes za glazbu, ali prve poduke nisu dobivale od majke jer je Clara smatrala kako ih osnovama može podučiti i netko drugi. Svoju odluku objašnjava u pismu prijateljici Emilie List: „*Marie i Elise idu u školu i marljivo uče, čak i na satovima klavira koje im ja ne dajem kako se ne bih sama morala mučiti s prvim osnovama, budući da je moje vrijeme previše dragocjeno.*“ (Schumann, Elise: *Europäische Instrumentalistinnen des 18. und 19. Jahrhunderts*¹⁵, Sophie Drinker Institute) Tek nekoliko godina kasnije Clara je preuzela podučavanje svojih djevojčica. „*Možda će vas zanimati da sada*

¹⁵ *Europäische Instrumentalistinnen des 18. und 19. Jahrhunderts* (njem.: europski instrumentalisti 18. i 19. stoljeća)

ja sama podučavam Marie i Elise i osjećam se uistinu nagrađeno zbog velikog truda i strpljenja kroz njihov napredak, iako one uvijek žele biti „gurnute naprijed“. Nisu imale poštovanja prema drugim učiteljima, ali sa mnom, kao što dobro znate, nema šale!“ (Pismo za Marie Lindeman, 8. rujna 1851., Brunner, str. 158., Sophie Drinker Institute)

Julie Schumann, rođena 1845. godine u Dresdenu, glasila je za najljepšu kćer Schumannovih. *„Mogla bih pričati o njezinim očima, plavima poput neba, koje su bile predivno usađene u njezino lice. Njezina kosa, sjajna poput zlata i nježna poput svile uokvirila je njezino svijetlo čelo. Linije njezinog nosa bile su lijepo isklesane, a njezine usne oblikovane nježnim linijama; sve te značajke kombinirane zajedno činile su lice s tako neobičnim šarmom da nitko u njega nije mogao gledati bez radosti. No, to nije moglo dočarati plemenitost koju su te osobine zapravo izražavale; njihov sjaj, ljupkost raspoloženja, živost njezinih emocija i njezinog uma.“* (Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 61.)

Bila je osoba koju su voljeli, čak je Brahms jednom prilikom u pismu Clari za Julie napisao *„teško je misliti na nju bez emocija.“*, dok je njezina sestra Eugenie u svojim memoarima tvrdila *„Bila je miljenica bogova, zato i je umrla mlada.“* (Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 62.) Često je bila melankolična, a upravo je ta tugaljivost često na trenutke prikrivala sjaj njezinog bića. Razlog tomu mogla je biti preduga razdvojenost od njezine majke koju je obožavala, kao i od svoje braće i sestara, preran gubitak njezinog oca ili je jednostavno slutila svoju sudbinu krojenu osjetljivim, delikatnim zdravljem.

Imala je vrlo nježno, graciozno držanje što je dodalo dašak uzvišenosti njezinoj prirodnoj ljupkosti. Bila je iznimno inteligentna i te je darove pažljivo razvijala kroz život. Učila je s lakoćom i sve što je radila, radila je sa strašću – cijelim svojim bićem. Bila je jako vezana za svoje prijatelje i obitelj, a 1868. godine upoznala je i čovjeka svog života. Njezina udaja istinski je pogodila Johannes Brahmisa koji je prema Julie gajio veliku ljubav, iako joj to nikada nije priznao. Julie je s mužem otputovala u njezin novi dom, u stranu zemlju gdje mu je podarila dva sina. Svu ljupkost koju je posjedovala dala je svom suprugu, njezinom novom domu i njihovoj djeci. Sretno su živjeli tri godine te je nosila treće dijete – kćer koju je htjela nazvati Chiarina. Zbog svog zdravstvenog

stanja i teške bolesti¹⁶ s kojom se borila, Julie je umrla pri rođenju djeteta te je njezina tragična smrt ostavila neizmjernu prazninu u životima mnogih, pogotovo njezine obitelji.

Ludwig Schumann, rođen 1848. u Dresdenu, bio je najstariji¹⁷ sin Schumannovih. Za razliku od svoje mlađe braće koji su bili visoki i vitki, Ludwig je bio široke i čvrste građe. Nalikovao je na majku; njegove su osobine bile vrlo plemenite te je naslijedio njezin ten. Imao je crnu kosu i tamno smeđe oči koje su zračile neopisivom ljubaznošću, ali se u njima vidjela i duboka patnja.

Bio je vrlo posvećen svojim sestrama, ali posebno svojoj majici te mu je najvažniji cilj u životu bio biti im podrška, za što je vrlo naporno radio. Njegov um nažalost nije držao korak s njegovim planovima i željama: još kada je bio dijete njegov je mentalni razvoj stao. Često je činio krive stvari, ali je u svakom trenutku neupitno imao dobre i iskrene namjere. Nije bio sposoban racionalno procijeniti svoje mogućnosti i sposobnosti što dokazuje njegova inicijativa da započne

¹⁶ Julie Schumann bolovala je od tuberkuloze.

¹⁷ **Emil Schumann** bio je najstariji sin Schumannovih, rođen u veljači 1846. godine, ali poživio je samo godinu dana: „Naš mali Emil umro je u noći 21. na 22. u 2.30 ujutro. Bio je gotovo uvijek bolestan, kratko je uživao u ovome svijetu. Samo sam ga jednom vidio kako se smiješi; tada sam se oprostio od njega jutro pije nego što smo krenuli u Beč. U srijedu, 23. lipnja u 18h je pokopan. Božja volja nije bila da Emil poživi.“ (Robert Schumann: bilješka od 30. lipnja, Dresden: *Mala knjiga uspomena*)

glazbenu karijeru, unatoč potpunom nedostatku talenta. Njegova upečatljiva osobina bila je njegova nespretnost. „Čim bi ušao u kuću dogodila bi se neka nezgoda ili nešto slično: udario bi u nešto ili u nekoga, ili bi ispustio jelo koje je nekome dodavao. Kada bi se tako nešto dogodilo bilo je srcedrapajuće vidjeti žalosni pogled u njegovim očima.“ (Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 64.)

Bio je velik ljubitelj prirode i najviše je volio šetnje šumom sa svojom obitelji. U društvu obitelji Ludwig je često bio vrlo šarmantan, čak iznimno ljubazan, a kada bi se njegove usne razvukle u veliki osmijeh, njegovo cijelo lice postalo bi iznimno privlačno. No, često se usred tih divnih, vedrih trenutaka nad njega nadvio mračni oblak koji bi potpuno uništio njegovo sretno raspoloženje. Tada bi postao potpuni stranac u očima svoje obitelji, kao da je postao gluh i slijep na bezuvjetnu ljubav koju su mu pružali. Ono najbolnije bilo je što je od svoje 20. godine, pa sve do smrti, zbog mentalne bolesti život proveo u azilu u Colditzu.

„Bilo je iznimno divno zadovoljstvo vidjeti te opet, iako sastanak bješe kratak, nakon dugih i bolnih godina razdvojenosti. Toliko sam kratkovidan da sam te jedva prepoznao, moja draga i ljupka sestro, ali sjećanje na tebe čvrsto je urezano u moje misli i to mi ništa ne može oduzeti... Nadam se da će svi naši dragi biti dobrog zdravlja, osobito naša voljena majka, za čiju ljubav i dobrotu ne možemo dovoljno biti zahvalni Bogu; njezin život je dragocjen i neprocjenjiv i mora se čuvati.“ (Ludwigovo zadnje pismo sestri Eugenie, napisano u azilu Colditz 1875. godine, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 65.)

Nakon toga pisma Ludwig je živio još 25 godina, ali ga nitko više nikada nije vidio. Njegova majka je često u velikoj tuzi govorila kako je „živ zakopan“.

Ferdinand Schumann, rođen 1849. godine, bio je vrlo ljupka beba; imao je tamno plave oči, gustu crnu kosu i vrlo svijetlu put. Kao i sva braća, Ferdinand je cijelom svojom dušom bio vrlo privržen majci i svojim sestrama. U svojim pismima se često žalio na odvajanje od majke i obitelji. Kroz život, a posebno u doba adolescencije, imao je veliku želju biti oslonac majci i pomagati joj da kroz terete i nedaće ne prolazi sama.

Školu je mijenjao tri puta stoga je puno zaostao po pitanju gradiva i znanja, ali je bio iznimno inteligentan stoga je samo jedna odluka bila dovoljna da nadoknadi sve propušteno – brzo je napredovao i postao jedan od najboljih učenika na fakultetu Joachimsthaler u Berlinu. U to vrijeme često se bavio stolarijom kao hobbijem. Brinuo je o svojoj obitelji, često pišući pisma i zanimajući se za njihove živote, zdravlje i obrazovanje. Zahvaljujući napornom radu i izvrsnim rezultatima na fakultetu zaposlio se u banci gospodina H. C. Plauta u Berlinu. Novi posao donio je nove izazove i još više posla; čekale su ga četiri godine napornog rada i usavršavanja. Praznike i odmor je imao samo za isključive prigode. Za to je vrijeme Ferdinand postao iskusan poslovni čovjek te je stekao poštovanje i naklonost svoga šefa zahvaljujući brojim kvalitetama koje je imao kao zaposlenik; krasile su ga predanost, savjesnost i pouzdanost.

Ferdinand je velik zaljubljenik u glazbu, govorio je: „*Moji pokušaji u ovoj oblasti su, kao što možete zamisliti, krajnje skromni. Ali glazba mi je toliko dragocjena baština da mi ništa drugo ne pruža jednako zadovoljstvo, a kada krenem svirati predam joj se svim srcem. Također je jako lijepo imati prilike povremeno otići na koncerte. Trenutno sam jako zaposlen u banci; radim pod velikim pritiskom, bez trenutka stanke. Navečer se osjećam poprilično umorno. Onda kada dođem kući, skuham si šalicu čaja i sjednem odsvirati neke drage skladbe moga oca, Mendelssohna ili Beethovena te se osjećam osvježeno.*“ (Ferdinand, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 70.)

Clara je o svom sinu uvijek govorila s ponosom. Ferdinand je odabrao posao koji mu je posve bio prikladan i činio ga financijski neovisnim od njegove devetnaeste godine. Iako je oduvijek živio u velikom gradu i bio sam svoj gospodar otkako je napustio školu, vodio je čist i pošten život jer takva je bila i njegova priroda. Njegovo se dirljivo poštovanje izražavalo i u odnosu prema ženama; sa suprugom Antonie Deutsch imao je sedmero djece, a potomci ove obitelji žive i danas. S godinama je postao ovisnik o drogama što je narušilo njegovo zdravstveno stanje. Preminuo je u 42. godini života. (Schumann Portal; Ferdinand Schumann)

Eugenie Schumann rođena je u prosincu 1851. godine, bila je sedma od osmero djece. Robert je radosnu vijest podijelio s Clarinom majkom, Mariane Bargiel u pismu: „ *Draga mama! Znate što moje pismo obično znači. Nebo je opet zaštitilo Klaru i u ranim jutarnjim satima zdravo dijete, djevojčica je rođena!*“ (*The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 1.) Eugenie nema niti jednu živuću uspomenu na njezinog oca s obzirom da je u ožujku 1854. odveden u azil u Endenichu, kada je imala samo dvije godine i tri mjeseca. Njezino rođenje bio je posljednji događaj koji je Robert zabilježio u *Maloj knjizi sjećanja*¹⁸ koju je čuvao za svoju djecu. Eugenie, kao i ostala Schumannova djeca, doživjela je nenadoknadiv gubitak Robertovom preranom smrti. „*Kasnije sam si pokušala predočiti njegovu osobnost, pokušala sam zamisliti kako bi bilo imati oca. Ali nisam uspjela; sve što su mi rekli o njemu nije ga učinilo živom osobom.*“ (Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 2.)

U listopadnu 1863. Clara je na preporuku pouzdanih prijatelja poslala Eugenie u veliki internat kojeg je vodila gospođa Marie Hillebrand u Rodelheimu, u blizini Frankfurta na Majni. Škola je u to vrijeme bila vrlo ugledna stoga je Clara je bila uvjerenjena kako će njezina kćer tamo biti sretna, no većinu vremena u internatu Eugenie je provela plačući i tugujući za svojom obitelji.

¹⁸ Ostavština Roberta Schumanna svojoj djeci; bilježio je njihove datume rođenja te razne zgode i anegdote.

Bila je vrlo usamljena, a internat je branio prijateljstva. Redovno se dopisivala sa svojom obitelji, ali kako je bila još djevojčica, sva pisma je provjeravala i uređivala ravnateljica Hillebrand stoga nije imala slobodu i mogućnost priopćiti svojoj obitelji koliko je zapravo žalosna bila tijekom boravka tamo. Njezina patnja trajala je sve do 1866. godine, kada su zbog ratnog¹⁹ stanja dvorac morali evakuirati i prepustiti vojnicima. Napokon istinski sretna, okružena svojim najmilijima, Eugenie je obnovila svoje odnose i nadoknađivala je s braćom i sestrama sve što je propustila tijekom boravka u internatu. Škola se nakon nekog vremena ponovno otvorila, ali nakon što je Eugenie otvorila svoje srce majci više se nikada nije morala vratiti u Rodelheim. Drugi internat u kojem je boravila bila je potpuna suprotnost: radilo se o manjem internatu u Neu – Watzumu, blizu Wolfenbuttela i njime je upravljala Henriette Breymann, također ugledna žena. Eugenie ju je jako cijnila jer je kod nje autoritet bio neupitan, ali svi su joj pristupali bez straha. Odnosi s učenicima temeljili su se na obostranom povjerenju te se Eugenie uz nju oporavila od depresije koja ju je proganjala dugo vremena. „*Godine koje sam provela pod njezinim mentorstvom bile su najsretnije godine u mom životu. Bilo je teških vremena; po prirodi sam bila borbena i nije se bilo lako nositi sa mnom. Izazvala sam mnogo tjeskobe za Henriette, ali na kraju sam uspjela pridobiti njezinu naklonost.*“ (Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 36.) U Neu – Watzumu Eugenie je bila okružena djecom dobrostojećih obitelji, ali nikada se nije osjećala manje vrijedno u društvu bogatih. Zbog ljubavi prema svojoj majici uvijek se slobodnom voljom odricala skupih zabava i izleta. Neu – Watzum postao je njezin drugi dom te je u trenutku napuštanja škole dugo tugovala.

Obitelj Schumann svoj životni put odlučila je nastaviti u Berlinu (1873. – 1878.). Preselili su se u šarmantan stan, dok su preko puta njih živjeli Joachimovi²⁰. U Berlinu je Eugenie u to vrijeme stekla dvije prijateljice, Marion Schwabe i Mary Meyer. Clara im je i dalje pružala svaku priliku za napredak u glazbi, dajući im poduke. Također im je organizirala i sviranje u ansamblima s violinistima i violončelistima time potičući njihovo muziciranje. Eugenie je pokazala interes za pjevanje stoga je majka odmah pristala na lekcije; u početku je učila kod jedne profesorice u školi,

¹⁹ Prusko – austrijski rat za ujedinjenje Njemačke

²⁰ Joseph Joachim je preko puta Schumannovih živio u prekrasnoj vili sa suprugom i četvero djece; obitelj Stockhausen je također živjela u Berlinu, ali u drugom dijelu grada stoga se nisu vidali sa Schumannovima tako često.

a kasnije je predana Stockhausenu²¹ na čijim je podukama Eugenie bila zahvalna cijelog svog života.

Eugenie je trajnu sreću našla u prijateljstvu s mladom pjevačicom Marie Fillunger. Fillu, kako joj je Eugenie dala nadimak, bila je Bečanka koja je na Brahmsovu preporuku došla u Njemačku kako bi se školovala i započela karijeru. Eugenie je ubrzo s pjevačicom ostvarila vrlo intiman odnos te je njihovo prijateljstvo trajalo cijeli život. „*Imala je sjajan smisao za humor i pravi austrijski dobroćudni, lagodni temperament. Nikada nije shvaćala život preozbiljno, nego ga je držala objema rukama i posvuda se osjećala kao kod kuće. Uvijek vjerna sebi, nije marila što netko misli o njoj, bila je otporna na utjecaje koji su bili strani njezinoj prirodi te je odbijala imati bilo kakve veze sa sjevernonjemačkim običajima i manirima.*“ ... „*Bila je malena, smeđe kose i vrlo inteligentna. Imala je ljubazne smeđe oči i nježne usne, malene ruke i stopala. Glas kojim je govorila bio je duboki alt, ali njezin pjevački glas bio je najveličanstveniji sopran.*“ (Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 178.)

Kada se obitelj vratila u Frankfurt 1878. godine, Fillu je pošla s njima. U Frankfurtu su Marie i Eugenie imenovane su za Clarinu pomoćnicu što je za obje kćeri bila velika privilegija; primjenjivati sve ono što su od nje naučili te se voditi njezinim savjetima. Clari je s druge strane bilo iznimno drago kada su je vidjela uspjeh njezinih kćeri kroz njihove učenike. U dobi od 40 godina preselila se u Englesku gdje je također radila kao profesorica klavira. Eugenie je kroz život skupljala razne anegdote, pisma i vodila bilješke o svojoj obitelji koje je zapisala u memoarima koji su objavljeni 1925. godine pod naslovom *Erinnerungen von Eugenie Schumann*²². Njezina druga knjiga pod naslovom *Robert Schumann* objavljenja je 1931. godine, a posvetila ju je svojoj sestri Marie i partnerici Fillu kraj kojih je i pokopana u studenom 1938. godine. (Schumann Portal; Eugenie Schumann)

²¹ Julius Stockhausen (1826. – 1906.), bariton

²² *Erinnerungen von Eugenie Schumann* (njem.: uspomene Eugenie Schumann)

*„Što reći za nju? Imala je mnogo nedostataka i nikada nije mnogo marila za sebe, ali koliko ste ju svi vi voljeli, mora da je bilo nešto dobro u njoj. Kada bih vas sve mogla imati kraj sebe još samo jednom, koliko bih vas bolje razumjela, koliko više bih vas trebala voljeti. Svi smo mi mnogo patili jer su tuge jednoga bile tuge svih. Ali bila je predivna stvar, ova ljubav jedna za druge, naša zajednička ljubav prema našim roditeljima i zajedničke želje da se pokažemo smo ih dostojni.“ (Eugenie o sebi samoj, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 89.)*

Najmlađe dijete Roberta i Clare bio je **Felix Schumann**, rođen 1854. godine. Njegov otac ga nikada nije vidio s obzirom da se Felix rodio kada je Robert već bio u Endenichu, ali mu je dao ime po njihovom dobrom obiteljskom prijatelju, Felixu Mendelssohnu. Sreća je bila sastavni dio njegova života; ne samo da bude sretan već i da druge ljude čini sretnima. Bio je zaista rijetkog karaktera; plemenitost i nadljudska ljubaznost bila je kombinirana sa šarmantnom naravi i vrlo privlačnim izgledom. Bio je vrlo iskren, pun velikih težnji kroz život.

Njegova majka bila je iznimno povezana sa svojim najmlađim djetetom, koji se rodio tijekom njezinog zaista tužnog dijela života. Povezivala ih je sličnost njihovih karaktera. Felix je s njom razgovarao bez ikakve zadržke, a Clara je poštovala njegovu ranu zrelost, zahvalnost i njegovo razumijevanje svih njezinih emocija i raspoloženja.

Godine 1868. morao je na šest mjeseci prekinuti školovanje zbog svog zdravstvenog stanja. Doktori su smatrali kako Felixovo zdravlje nije dovoljno snažno za karijeru instrumentalista. Morao se odreći svojih snova da postane glazbenik stoga je odlučio završiti školovanje. Prije svoje devetnaeste godine briljirao je u školi te je otišao u Heidelberg kao student prava, sretan i pun nade. Prevodio je Mooreove i Burnsove pjesme, pisao je poeziju²³, svirao violinu, pridružio se

²³ Johannes Brahms uglazbio je neke pjesme iz Felixove zbirke poezije. Jedna od takvih Brahmsovih kompozicija poznata je pod naslovom *Meine Liebe ist grün* iz zbirke *9 Lieder and Songs*, op. 63

orkestru u kojem je svirao drugu violinu, lutao je planinama i šumama i živio pravi studentski život. Svi su ga jako voljeli i bili vrlo ponosni na njega; svi bliski prijatelji obitelji Schumann su rado pratili razvoj njegova života. Brahms je jednom prilikom rekao Clari: „*Ne znam kako bih se mogao suzdržati od sreće kada bih imao sina kao što je Felix!*“ (*The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 87.)

Preminuo je sa samo 25 godina u Frankfurtu, gdje je teško bolestan od tuberkuloze posljednje tjedne života proveo s majkom. „*Oprostila bih se od voljenog blaženstva njegove mladosti prije nego je ruka sudbine uništila sve njegove nade i nade svih nas; Što treba podići veo s pet godina duge patnje kada mu je neumoljiva bolest mu je okrutnim promišljanjem presjekla život. On, strpljivi patnik, odavno je pušten, vidio je svjetlo i dobio je odgovore; dok mi, i dalje vezani, i dalje se pitamo: Zašto?*“ (*Eugenie, The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 87.)

Ono utješno bilo je da nije umro u stranoj zemlji već u svome domu; ne daleko od svojih voljenih već u njihovom naručju; njegov pepeo počiva u tlu njegove zemlje.

JUNGE LIEDER I: MEINE LIEBE IST GRÜN

Meine Liebe ist grün wie der
Fliederbusch
Und mein Lieb ist schön wie die Sonne;
Die glänzt wohl herab auf den
Fliederbusch
Und füllt ihn mit Duft und mit Wonne.

Meine Seele hat Schwingen der
Nachtigall
Und wiegt sich in blühendem Flieder,
Und jauchzet und singet vom Duft
berauscht
Viel liebestrunkene Lieder.

(Oxford International Song Festival; F. Schumann: Junge Lieder I: Meine Liebe ist grün)

PJESME MLADOSTI I: MOJA LJUBAV ZELENA JE

Moja ljubav zelena je
kao grm jorgovana
i moja je draga lijepa poput sunca;
vjerojatno sjaji dolje na grmu
jorgovana
i ispunjava ga mirisom i užitkom.

Moja duša ima krila slavuja
i njiše se u rascvjetanim jorgovanima
i, opijena mirisom,
kliče i pjeva
mnogo ljubavnih pjesama.

(prijevod: Lana Gašpert)

(Marie, Elise, Ludwig, Ferdinand, Eugenie i Felix, djeca Roberta i Clare Schumann)

5. 2. 3. TEŠKE GODINE BRAKA

Brak Clare i Roberta bio je uistinu rijetko partnerstvo; zajedno su proučavali partiture, čitali poeziju, vodili zajednički dnevnik te dijelili kako divne, tako i teške trenutke kroz život. Clara je aranžirala mnoga njegova instrumentalna djela za klavir i bila je pijanistica u sastavima u kojima je on dirigirao. Zahvaljujući upravo njezinim koncertnim turnejama po cijeloj Europi i šire, glazba Roberta Schumanna postala je vrlo bliska glazbenom svijetu. Gotovo bez iznimke je premijerno izvodila svako njegovo novo djelo napisano za klavir ili je bila solistica u orkestralnim djelima.

Robertove pijanističke ambicije spriječili su problemi s desnom rukom koji su se manifestirali su vrlo rano, već krajem 1830. godine. Često se žalio se na bolove i umor. Njegova ozljeda bila je nepoznatog uzroka te, kako se s vremenom pogoršavala, a lijekovi nisu djelovali, Robert je 1832. godine odustao od pijanističke karijere smatrajući da je njegovo stanje neizlječivo. Periodični naleti depresije, prvenstveno zbog srušenih snova, postali su sve češći te su rezultirali mentalnom krizom²⁴. Pomiren sa sudbinom, Robert je od izvođača i skladatelja postao skladatelj i glazbeni kritičar²⁵. (članak: Anna Burton: Robert Schumann and Clara Wieck: *A Creative Partnership*, travanj 1988., str. 220.) Liječnici su njegovu ozljedu ruke pripisivali pretjeranom i nepravilnom vježbanju, dok je Wieck tvrdio da je za ozljedu kriv njegov mehanizam kojim si je jačao prste. Postoji i vrlo realna šansa da je Robertova ozljeda bila neka vrsta neurološkog poremećaja. (Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019., str. 174.)

Unatoč neopisivoj radosti u bračnim danima, postojala je i druga strana u kojoj se očitivalo i Clarino nezadovoljstvo: kako je Robert bio posvećen isključivo skladateljskoj karijeri, morao je imati mir kako bi mogao pisati. Clara mu je taj mir morala omogućiti i omogućiti, stoga je njezino vježbanje često bilo potpuno zanemareno. Unatoč tomu, Clara se nipošto nije htjela odreći svoje umjetnosti i karijere stoga je vježbala kad god bi joj se za to ukazala prilika. Uz Robertovo skladanje, raspored za vježbanje morala je prilagoditi i brigom o kućanstvu, djeci i gostima koji

²⁴ Liječnik mu je savjetovao da se iz krize izvuče stupajući u brak stoga se Robert zaručio s Ernestine von Fieck. Zaruke nisu trajale niti godinu dana, ali njoj je posvećeno djelo *Karneval*, op. 9

²⁵ Osnovao je 1834. godine s Wieckom i Ludwigom Schunckeom *Novi leipziški časopis za glazbu* koji je godinu dana kasnije preimenovan u *Novi časopis za glazbu* (*Neue Zeitschrift für Musik*). Bile su to najvažnije novine za afirmaciju glazbenog romantizma. Schumann ih je vodio sve do 1844. kada je uredništvo prepustio Oswaldu Lorenzu.

su bili gotovo svakodnevni. „Svirati sada uopće ne uspijevam; dijelom me sprečava to što se osjećam loše, dijelom Robertovo komponiranje. Kad bi barem bilo moguće nekako ukloniti to zlo tankih zidova! Sve zaboravljam i vrlo sam potištena zbog toga.“ (Clara, Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019., str. 53.)

Kada Robert nije naslijedio poziciju Felixa Mendelssohna u Gewandhausu, obitelj se preselila u Dresden. U pratnji svoje supruge Clare te njihove djece Marie, Elise i Julie preselili su se u *Waisenhausstrasse 7*. Schumannovi su u Dresdenu brzo stekli dobre prijatelje, udovicu C. M. von Webera i dirigenta Hillera, liječnika i slikara C. G. Carusa te mnoge druge pisce i umjetnike. Svoju svakodnevnicu Robert je pomno bilježio u svojim dnevnicima i bilješkama u kojima piše o šetnjama šumom Tharandt, jelu i piću u *Waldschlösschenu*, posjećivanju opera i koncerata i sl. Otprilike trećina cjelokupnog opusa Roberta Schumanna nastala je upravo u Dresdenu. (Schumann Portal: Clara & Robert Schumann in Dresden) Nažalost, unatoč krasnim i uspješnim trenucima, prvih godina u Dresdenu (1844. – 1846.) počinju Robertovi problemi sa zdravljem. Često se žali na vrtoglavice, napadaje straha i slabosti te živčanu napetost.

Godine 1853. pratio je Claru na njezinoj nizozemskoj turneji. Nakon te turneje njegovo psihičko stanje drastično se pogoršalo. Sve češće su ga mučile halucinacije; zapisivao je temu za klavir za koju je mislio da je anđeli donose kao pozdrav od Mendelssohna i Schuberta. No, anđeoske vizije ubrzo su bile zamijenjene demonskim: jednom je prilikom čak upozorio Claru da se boji kako bi joj mogao nauditi. Halucinacije i pogoršanje njegove bolesti dovelo je do pokušaja samoubojstva – 27. veljače 1854. Schumann se bacio u rijeku Rajnu, ali su ga čuvar mosta i prolaznici spasili. U to vrijeme Clara je bila trudna s Felixom, njihovim najmlađim sinom. S obzirom na mentalno stanje njezina supruga bliski prijatelji su joj predložili da se privremeno odseli, što je i učinila. Sve detalje o stanju u kojem su pronašli njezina supruga i o njegovom pokušaju samoubojstva saznala je tek dvije godine kasnije. (Clara, Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019.) Robert se nedugo nakon pokušaja samoubojstva dobrovoljno prijavio u azil za mentalno oboljele kojeg je vodio psihijatar Franz Richarz. Do prvih mjeseci 1855. godine liječnici su se nadali kako bi se Robert mogao oporaviti te biti otpušten iz azila, ali nakon toga se on sve više povlači sam u sebe, prestaje Clari slati pisma te se mogućnost oporavka postepeno gasila. Tijekom boravka u azilu nije ga smjela posjećivati, ali ga je u više navrata posjećivao Johannes Brahms. Clara mu je došla u posjetu nekoliko dana prije njegove smrti, ali jedva ju je prepoznao te je s njom prozborio samo nekoliko riječi. Umro je 29. srpnja 1856. godine u večernjim satima. (Wikipedia; Clara Schumann)

Današnji liječnici nude tri moguća uzroka Schumannove bolesti: ili je bolovao od bipolarnog poremećaja, ili od sifilisa²⁶ kojim je mogao biti zaražen tijekom studentskih dana, ili od neke vrste cista ili tumora na mozgu. Iako je svojoj djeci često govorila o svome djetinjstvu i o ranim danima svoje ljubavi, Clara jedva da je ikada aludirala na tragična vremena koja su prethodila smrti njihova oca. Uvijek je djeci pružala samo lijepe uspomene na Roberta, a tugu je proživljavala sama. „Što god bi vaš otac radio, vidio ili čitao jednom bi se pretočilo u glazbu. Kada je čitao poeziju, odmarajući se na sofi nakon večere, to se pretvorilo u pjesme. Kada je vidio vas djecu kako se igrate, nastali su maleni komadi. Dok je zapisivao Humoresku, naišli su akrobati i nastupili pred našom kućom; neprimjetno se njihova glazba uvukla u kompoziciju.“ (Clara za Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann* str. 98.)

²⁶ Još jedna teorija uzroka Schumannove bolesti bila je trovanje živom – u to se doba živa koristila za liječenje sifilisa i drugih bolesti.

5. 2. 4. JOHANNES BRAHMS

Razdoblje Robertovog boravka u azilu obilježila je Clarinu bliskost s Johannesom Brahmsom. Početkom 1853. godine, tada nepoznati skladatelj Brahms upoznao je Joachima i ostavio na njega vrlo dobar dojam. Preko njega se predstavio u kući Schumannovih u Düsseldorfu. Brahms je na tom predavljanju odsvirao neke od svojih kompozicija za klavir čime su Schumannovi bili uistinu impresionirani; Robert je objavio članak u kojem je hvalio Brahmsa (Wikipedija; Clara Schumann; Johannes Brahms), a Clara je u svoj dnevnik toga dana zapisala: „Ovog mjeseca upoznao nas je s divnom osobom, Brahmsom, skladateljem iz Hamburga – mladićem od 20 godina. Jedan je od onih koji dođu kao da su poslani od Boga.“ (Clara Schumann: *An artist's life based on material found in diaries and letters* – vol II: Berthold Litzmann, str. 42.) Schumannovi su Brahmsa upoznali netom prije Robertove hospitalizacije i postao je cjeloživotni prijatelj njihovoj obitelji. Kao što je Clara svijetu predstavila Robertova djela, tako je svijetu predstavila i Brahmsa, izvodeći njegova djela dok je još bio mlad i nepoznat. On joj je, zauzvrat, pomagao u raznim situacijama vezanima za njezinu obitelj, karijeru, skladanje i uređivanje skladbi; Clara se uz njegovu pomoć nakon Robertove smrti posvetila njegovoj ostavštini. Uredila je čitav *Gesamtausgabe*²⁷ njegovih djela, uređivala izdanja njegovih klavirskih kompozicija, aranžirala je i transkribirala brojna klavirska i vokalna djela. (Schumann portal; Clara Schumann)

²⁷ *Gesamtausgabe* (njem.: cjelovito izdanje) – izdanje koje uključuje sva djela pjesnika, pisaca, skladatelja i sl.

Clara je svojoj djeci nakon njezine smrti ostavila poruku gdje ih obvezuje na doživotnu zahvalnost prema prijatelju koji je za nju žrtvovao cijelu svoju mladost te joj bio vjeran tijekom cijeloga života. Brahmsu je u najtužnijim trenucima života dugovala za svu podršku koju joj je pružao, svakodnevno ju potičući da ostane na svom glazbenom i životnom putu kako nikada ne bi izgubila svoju umjetnost. Poticao je sve njezine najplemenitije kvalitete te joj je bio odan cijelim svojim bićem. Postojale su neke razlike i nesuglasice među njima, ali njihovo je prijateljstvo počivalo na dubokim temeljima međusobnog razumijevanja i podrške stoga razlike nikada nisu bile nerješive. Temelj nesuglasica bilo je Brahmsovo beskompromisno ponašanje i Clarina prevelika osjećajnost. Brahms je često bio prilično grub, što se očitovalo u njegovim ranijim skladbama, ali kada je njegova grubost došla do izražaja u njegovom ponašanju, Claru je to znalo jako povrijediti. Iako je nakratko ublažio svoje osjećaje ispadima, dugoročno ga je to samo još više povrjeđivalo, znajući kako svojim ponašanjem često iznevjeri druge. No, ono što je Brahms iznad svega volio kod Clare, čak više od njezine umjetnosti, bilo je njezino veliko srce; mogao je biti siguran u njezinu ljubav i oprost čak i kada bi na vidjelo pustio svoje demone. Karakteristično za njihov odnos bilo je da Brahms, koji je i sam znao biti neugodan prema Clari, nikada nije dopustio da joj itko drugi, pa čak i njezina djeca, nađu ikakvu manu. (*The Memoirs of Eugenie Schumann*, Johannes Brahms)

Sva Clarina djeca jako su voljela Brahmsa. On je jednostavno uvijek bio tu, dio njihove obitelji. U Clarinom dnevniku vidjelo se kako se Brahms zanimao za njihovo glazbeno obrazovanje dok su još bili djeca. „*Jednom ih je naučio Bilder as Osten. Htjele su mojoj majici, koja je bila na putovanju, pripremiti iznenađenje za njezin povratak, ali nisu same uspjele savladati djelo. Marie je tada Brahmsu napisala kratku poruku, tražeći njegovu pomoć, na što je on odmah došao. Pomagao im je i u drugim prilikama, uvijek zainteresiran za njihove male brige.*“²⁸ (Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 148.) Jako su ga cijenili kao skladatelja i kao učitelja; često je Clarinoj djeci davao poduke klavira i poticao njihovo glazbeno obrazovanje.

„*Bilo mi je prirodno da mi majka posveti svoje vrijeme, ali nikada nisam mogla shvatiti činjenicu da je Brahms cijelo ljeto slušao moje sviranje i često me kasnijih godina ljubazno nagovarao da mu ponovno sviram. Kada sam počela predavati shvatila sam koliko dugujem upravo njemu, samo bih voljela da sam mu ovo nekada i rekla. Ako bih se mogla odvažiti na usporedbu predavanja*

²⁸ Citat se odnosi na Marie i Elise Schumann.

moje majke i njega rekla bih: moja majka prvenstveno je poticala maštu i osjećaj, a Brahms intelekt. Biti pod utjecajem oba možda je bilo najsavršenije učenje koje se može zamisliti.“ (Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 147.)

Dok je podučavao Eugenie inzistirao je na vježbanju kromatske ljestvice s prvim i trećim, prvim i četvrtim te prvim i petim prstom. Sve vježbe koje je zadavao bile su jednostavne, ali morale su biti pažljivo izvođene – prvo polako, zatim brže i na kraju *prestissimo*. Bile su iznimno korisne za jačanje, gipkost i kontrolu prstiju. Također joj je zadavao teže vježbe koje su kasnije objavljene kao Brahmsova 51 vježba za klavir²⁹. Također je imao visoko mišljenje o Clementijevom *Gradus ad Parnassum*³⁰. Imao je jedno od glavnih pravila da se u motivima koji se stalno ponavljaju naglasci uvijek budu isti, ali da se ne naglašavaju jakim udarom već oslanjanjem na naglašene i lakoćom na nenaglašenim dobama. Melodijsku liniju određenih motiva zahtijevao je da se melodijska linija određenih motiva svira *legatissimo*. Ritmičke naglaske nikada nije pisao iznad nota jer je smatrao kako su oni sastavni dio motiva, ali je zato naglaske koji nisu bili očigledni sami po sebi uvijek označio u partituri kako bi bili sasvim jasni. Mnogo pažnje je posvećivao sinkopama te je uvijek inzistirao da se odslušaju do kraja: „*Nikada ih nisam mogla odsvirati dovoljno naglašeno da mu udovoljim.*“ (Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 145.)

Duga i intenzivna druženja završila su kada se Clara s djecom Marie, Elise, Eugenie i Felixom preselila u Berlin. Preseljenje je bilo nužno kako bi se Clara brojim nastupima i satovima klavira uspjela skrbiti za svoju djecu. Brahmsu se preseljenje nije nikako svidjelo s obzirom da su se time posjeti prorijedili; s vremena na vrijeme došao je posjetiti Claru, ali nikada se nije previše zadržavao. Nakon jednog su se druženja dva prijatelja ljubila i grlila kao što su to godinama činili na svakom susretu i rastanku, ali susreta nakon ovoga puta više nije bilo – nedugo nakon Clara se razboljela. „*Posljednji put kada sam vidjela Brahmsa stajao je kraj njezinog groba.*“ (Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 173.)

²⁹ Brahms, Johannes: *51 Exercises*, WoO 6

³⁰ Clementi, Muzio: *Gradus ad Parnassum*, op. 44

5. 3. KASNIJA DOB I KRONIČNA BOL

Suprugova mentalna bolest i boravak u azilu Claru je primoralo da se financijski pobrine ne samo za troškove Robertova liječenja, već i za cijelu svoju obitelj. Nakon smrti supruga jedini način da omogući svojoj djeci normalan život i skrb koju su trebali bile su brojne koncertne turneje stoga je tijekom 1870 – ih i 1880 – ih godina vrlo aktivno nastupala. U tom je periodu održala čak 16 turneja po Engleskoj.

U mladosti je Clara dobivala vrlo kvalitetne poduke od svoga oca te u mladosti nije bila sklona pretjeranom radu, autodestruktivnom načinu života niti postavljanju pretjeranih i nerealnih ciljeva sebi samoj. Naprotiv, usvojila je iznimno napredan, promišljen i zdrav način rada. Njezino je fizičko zdravlje bilo na zavidnoj razini, a mentalni trening i snaga koju je također gradila rezultiralo je time da je bila otporna na veliki pritisak, uvijek sposobna nastupati na visokoj razini. No, teške situacije koje joj je život priredio primorale su Claru da se pomiče svoje granice i ulaže puno više fizičkog napora u svoju umjetnost: Prije Božića 1854. godine svirala je čak 22 koncerta s vrlo zahtjevnim repertoarima. Upravo je u tom razdoblju počela osjećati neugodnu bol u ruci koja je bila izazvana pretjeranim vježbanjem i sviranjem klavira.

Clara je pri svojim nastupima bila vrlo motivirana da javnosti prezentira djela svojih suvremenika, tako je vrlo često izvodila djela svoga vrlo bliskog prijatelja Johannesa Brahmsa. Njegov je novi stil skladanja klavir tretirao kao orkestar što je bio pravi tehnički izazov za sve izvođače njegove glazbe. Vježbajući Brahmsov tehnički i fizički vrlo zahtjevan Klavirski koncert br. 1 u d – molu, Clarina bol u ruci se pogoršavala. U početku je ignorirala simptome koji su ukazivali na preopterećenost, ali od početka 1872. godine, iako je smanjila intenzitet vježbanja i sviranja³¹, postojalo je sve više dokaza koji su ukazivali da se njezino zdravstveno stanje znatno pogoršavalo. „Zamisli, tek kada sam stigla sam osjetila takve bolove u lijevoj ruci da sam imala užasnu noć i sljedeće jutro sam morala otkazati koncert i vratiti se. Onda sam morala otkazati još jedan koncert i razne druge obveze ovdje.“ (Clara Schumann u pismu Josephu Joachim, 27. studenoga 1857.; Litzmann, 1923., svezak I, str. 26.) Liječnici su Clarino stanje dijagnosticirali

³¹ „Iako sve vježbam pianissimo, premorena sam nakon samo sat vremena vježbanja.“ (Clara Schumann u pismu; Litzmann, 1927., svezak II, str. 6.)

kao reumatsku upalu koju su liječili analgeticima, dajući joj savjete da napravi stanku od vježbanja klavira i nastupanja.

Nakon ljetne stanke od turneja 1872. godine, Clarina bol se smanjila, ali drugi tužni događaji su zaokupili njezine misli: izgubila je dvoje djece, Julie i Felixa. Kada je primila tužnu vijest o smrti svoga sina, bila je na koncertnoj turneji te je unatoč tužnoj vijesti nastavila sa svojim angažmanima za što je bila potrebna nezamisliva ustrajnost, mentalna snaga, ali i profesionalnost da ne razočara svoju publiku. U tom je periodu, unatoč lošem zdravstvenom stanju, po drugi (ali i posljednji put) riskirala javno izvođenje Brahmsova prvog Klavirskog koncerta u Gewandhausu, što je bila pirova pobjeda s obzirom da joj se bol nakon tog koncerta znatno pogoršala. Po prvi puta Clara je odlučila potražiti dosljedan režim liječenja te je napravila pauzu od nastupanja od sredine prosinca 1873. do ožujka 1875. godine gdje je odbila brojne prilike poput poziva da održi 100 koncerata u Americi. Clari su na liječenjima ustanovili novu dijagnozu – pretjerana stimulacija mišića te su ju liječili različitim tretmanima opuštanja. Nažalost, tretmani su bili neuspješni, a Clara je i dalje bila primorana diktirati svoja pisma i suzdržavati se od sviranja što je postupno vodilo do depresije. „*Tužna novogodišnja noć – ova godina je za mene bila teška i moji naponi još nisu gotovi. Nisam bila u mogućnosti raditi na svojoj umjetnosti, svojoj utjesi u teškim vremenima. Koliko je samo teško!*“ (Clara Schumann u pismu Brahmsu, Litzmann, 1923. svezak III, str. 316.)

Krajem siječnja 1875. godine, Clara je otišla u Kiel na liječenje kod poznatog kirurga Friedricha von Esmercha³² koji je liječio sindrom kronične boli na vrlo moderan način. Glavni elementi njegove terapije bili su otpuštanje mišićne napetosti fizioterapijom i masažom, psihoterapijski tretman³³ te promicanje pozitivnih iskustava na instrumentu kroz nastavak sviranja i vježbanja (koje je bilo sustavno i strukturirano). Pri vježbanju pacijente je poticao da privremeno zanemare bol. Bio je jedini liječnik koji je ohrabrivao i podržavao ideju da se Clara vrati svojoj umjetnosti stoga je nastavila nastupati od ožujka 1875. godine. Nekoliko mjeseci nakon čak je nastavila svoju veliku turneju po Njemačkoj te je osim solističkih klavirskih recitala nastupala i u komornim sastavima, korepetirala druge glazbenike te je često nastupala i s orkestrima. Iako je zadržala doživotnu ljubav prema Brahmsovim skladbama, izbjegavala je izvoditi ih s obzirom na njihovu fizičku zahtjevnost. Clara nije bila potpuno oslobođena boli, ali u narednim je godinama

³² Smatra se prvim modernim liječnikom specijaliziranim za ozljede glazbenika.

³³ Zbog prevelike boli i odsječenosti od normalnog života, pacijenti često imaju tendenciju potpuno izgubiti povjerenje u vlastite sposobnosti te voditi bitke s depresijom.

shvatila kako izbjeći prenaprezanje: pažljivo je birala svoj repertoar i planirala svoje koncerte vodeći računa o tome da uzima dovoljno predaha. Njezino se zdravstveno stanje također poboljšalo kada je postigla sigurniju financijsku situaciju postavši prva profesorica klavira na Konzervatoriju u Frankfurtu 1878. godine. Zahvaljujući novom radnom mjestu mogla je smanjiti broj nastupa te su joj koncerti postali čisto zadovoljstvo, a ne primarni izvor financijske sigurnosti. Svoj zadnji koncert odsvirala je u Frankfurtu 12. ožujka 1891. godine, izvodeći Brahmsove varijacije na Haydnovu temu u verziji za dva klavira s Jamesom Kwastom.

Posao u Frankfurtu prihvatila je isključivo jer je ravnatelj Joachim Raff prihvatio njezine uvjete: predavala je jedan do dva sata dnevno, mogla je predavati od kuće i zahtijevala je 4 mjeseca slobodno kako bi se mogla posvetiti svojim kratkim zimskim turnejama. Također je zahtijevala da ima dvije pomoćnice, aludirajući na svoje dvije kćeri Marie i Eugenie. U svoj pedagoški rad i podučavanje unosila je ozbiljnost i odanost. Nije se zadovoljavala samo stručnom obukom već je proučavala individualnost svakog učenika – znala je da se individualnost mora uzeti u obzir u stvaranju dobrih glazbenika i izvođača. Također je vjerovala da mladog studenta treba dobro hraniti te pravilno usmjeravati i savjetovati tijekom adolescentske dobi. Smatrala da je opća kultura prijeko potrebna za razvoj svakog učenika kao individue, a onda i kao umjetnika stoga je uz pomoć svojih kćeri, Marie i Eugenie, preuzela brigu o svemu tome kada roditelji njezinih učenika iz nekog razloga to nisu bili u mogućnosti učiniti. Zauzvrat je imala slobodu raspolagati mladim talentima kako je mislila da je najbolje. Sve to je iznimno pridonijelo njezinom radu, ali njezina najveća nagrada bila je što se do kraja svog života, unatoč svim preprekama kroz život, nije morala odreći svoje umjetnosti koja zahvaljujući njezinim podukama generacijski živi i dan danas.

Dana 26. ožujka 1896. doživjela je moždani udar, a umrla je 20. svibnja iste godine u dobi od 76 godina. Pokopana je u Bonnu na Alter Friedhofu³⁴, pokraj svog supruga.

³⁴ Groblje u Bonnu

6. PIJANISTIČKA KARIJERA CLARE SCHUMANN

Clara Schumann bila je izvanredna pijanistica 19. stoljeća koja se zahvaljujući svom talentu, radu, upornosti i predanosti plasirala među najzvučnija imena romantizma te je svoju pijanističku karijeru i titulu „kraljice klavira” zadržala preko 60 godina. Njezino sviranje bilo je karakterizirano majstorskom tehnikom, predivnim tonom i poetičnim duhom. Zahvaljujući njezinoj reputaciji i dugoj karijeri na sceni, imala je značajan utjecaj na koncertni i pijanistički svijet i 19. stoljeća. (Schumann Portal; Clara Schumann)

Postoji nekoliko faktora koji su utjecali na njezinu blistavu karijeru i postignuća: brojne koncertne turneje diljem Europe, suradnje sa značajnim umjetnicima tog doba i zagovaranje glazbe Roberta Schumanna. Osobitost njezine pijanističke karijere bile su praižvedbe djela velikih, ali tada još novih i nepoznatih skladatelja romantizma; u svoje je repertoare unosila nove, moderne skladbe ne znajući kako će publika na njih reagirati. Za takav je pothvat trebalo puno hrabrosti, samouvjerenosti i odvažnosti. Clarina iznimna osobnost i neosporiv talent bili su as u rukavu te je moderna glazba toga vremena bila vrlo brzo prihvaćena zahvaljujući jedinstvenim interpretacijama

mlade umjetnice. Pri koncertnim turnejama publika je veličala i slavila njezinu tehničku briljantnost, dubinu interpretacije i izniman talent, ali povrh svega karizmu i osjećajnost koju je spontano pretakala u svoje izvedbe. Osim publike, njezina topla osobnost osvojila je i srca ljudi koji su Clari do kraja života bili poput druge obitelji; Johannes Brahms, Clarina velika podrška tijekom cijelog života, Joseph Joachim, violinski virtuoz s kojim je često surađivala i obitelj Kufferath. Velik dio njezina umjetnička puta obilježila su brojna velika imena romantizma s kojima je uspješno surađivala (primjerice Chopin, Mendelssohn, Liszt, Berlioz, Moscheles i dr.) te izvedbe Robertove glazbe koje su bile svjedočanstvo njihove duboke umjetničke i ljubavne povezanosti.

6. 1. KONCERTNA KARIJERA

Kada se u glazbenom svijetu dosegne titula *čudo od djeteta*, neupitno je da će put tog djeteta biti popločan javnim nastupima i brojnim ovacijama. Upravo je tim putem pošla i mlada Clara Wieck. Njezin put kao mlade pijanistice počinje oko 1827. i traje do 1835 – ih godina. U tom je razdoblju Clara evoluirala od već spomenutog čuda od djeteta do priznate mlade pijanistice. Dirigentsku palicu u ovom je razdoblju držao njezin otac, Friedrich Wieck, koji je svojim utjecajnim pedagoškim metodama postavio i učvrstio temelje i s vremenom širio vidike Clarinog glazbenog obrazovanja i pijanističke karijere. Odgovornost je preuzeo i na još jednom iznimno važnom aspektu kćerine karijere, a to je bila organizacija koncerata. Friedrich je unajmljivao koncertne dvorane, tražio službena dopuštenja za koncerte, dogovarao suradnje i gostovanja drugih izvođača, tiskao koncertne letke te ulaznice i reklame. Ponekad su čak znali nastupati kao duo, ako se radilo o skladbama za klavir četveroručno ili je Friedrich svirao neki drugi instrument dok bi Clara svirala na klaviru. Velika ljubav prema glazbi, naporan rad, ali i sav trud uloženi od strane njezina oca vrlo brzo su doveli do nevjerojatnih rezultata. (Dorothea Cromley: *American Music Teacher*, vol. 41, br. 3, prosinac 1991., str. 16. – 19., 77. – 78.)

Publika tog vremena zahtijevala je spektakl – novi klaviri imali su do sada neviđene, senzacionalne mogućnosti te je klavir kao instrument bio u stalnoj potražnji. Održavali su se koncerti sa šest, osam, čak ponekad i deset klavira četveroručno; radilo se o bizarnim kombinacijama neobičnih instrumenata. Središte ovog neobičnog razdoblja bio je Pariz gdje je lansirana i mlada Clara Wieck. Program koji je izvela u Kasselu, 13. prosinca 1831. godine, na svojoj prvoj turneji kada je imala samo dvanaest godina, bio je uobičajen za to razdoblje: na repertoaru je imala nekoliko autorskih kompozicija, Herzove i Pixisove skladbe te skladbe uz koje čak nije pisalo ime njihovih autora. S obzirom da su ljudi jedino marili za ono što se događa na pozornici, nije bilo neuobičajeno da na programima nedostaje skladateljevo ime ili čak ime kompozicije. Na tom je koncertu također izvela *Romanzu za klavir i psysharmonicu*³⁵ nepoznatog autora. Tom skladbom savršeno je ilustriran svijet u kojem se mlada Clara predstavljala; Friedrich

³⁵ Fisharmonika [grč: *physa (mijeh)* i lat. *harmonica (sklad)*] – glazbalo koje je 1821. godine izumio Anton Haeckl. Instrument je s tipkama sličan orguljama koji ton proizvodi pomoću mijeha koji se pokreće nogama kako bi tjerao zrak kroz trsku. Cijenjen zbog prenosivosti i sposobnosti oponašanja zvukova drugih instrumenata; popularan za manje izvedbe i kućnu uporabu tijekom 19. stoljeća.

je svirao fisharmoniku, novonastali instrument toga vremena, dok je klavir svirala Clara. Bila je to prava *otac – kćer* točka koja se publici izrazito dojmila – dobili su spektakl koji su i tražili. (Schumann Portal)

Clarin repertoar u to je vrijeme bio izrazito bogat. Nije se temeljio na kvaliteti, već efektivnosti što je bio glavni kriterij toga vremena. Osim Chopinovih varijacija *Là ci darem l'mano*, op. 2, skladbe koje je svirala bile su najnovije pariške ili bečke tričarije: pet različitih Herzovih varijacija, tri nova Pixisova djela, a ponekad je u repertoar uvrštavala i želje koje je imala njezina publika. Clarin otac, ujedno i menadžer iskusno je birao programe, znajući što će doprijeti do uha slušatelja. U ovim ranim godinama repertoar se temeljio na virtuoznim djelima, pretežno za malograđansku publiku. Tek kada je Clara stvorila određenu reputaciju u glazbenom svijetu publici su predstavljali kvalitetnije i zahtjevnije programe. Skladbe koje su bile dio njezinog repertoara također je ovisio i o suvremenim skladateljima koji su posjećivali Leipzig; Moscheles i Pixis svakim su posjetom davali Clari ogroman poticaj za izvođenje njihovih djela.

Clara je već s devet godina debitirala kao pijanistica stoga je do tinejdžerske dobi njezin talent prepoznat po cijeloj Europi. Na vrhuncu slave u srcu je, osim za glazbu, napravila mjesta i za tada nepoznatog skladatelja Roberta Schumanna. Njihovo vjenčanje rezultiralo je prekidom obiteljskih odnosa s Clarinim ocem, što je mladu umjetnicu odvelo na novi put kojim je morala krenuti sama, bez Friedrichove podrške.

Prekid odnosa s njezinim ocem značilo je i gubitak vrlo kvalitetnog i uspješnog menadžera; unajmljivanje koncertnih dvorana, letci, ulaznice, reklame, brojni dogovori oko koncerata sada su postali njezina odgovornost te je mlada pijanistica bila primorana osamostaliti se i djelovati kao vlastita koncertna menadžerica. Iznimka je bila jedino Engleska gdje su joj agencije organizirale koncerte. (Schumann Portal) Na turneje je Clara putovala vlakom, što je nezamisliv pomak naspram kočija kojima je putovala prije. Brže putovanje donijelo je i povećanu učestalost koncerata; koncerti su bili isplanirani u vrlo zahtjevnom tempu, u razmacima od samo jednog ili dva dana. Uz službene koncerte Clara je često putovala i nastupala u privatnim krugovima, na druženjima.

Repertoar se tijekom godina mijenjao te je Clara, taktikama koje je naslijedila od oca, postepeno pripremala publiku na ozbiljnije programe. Od 1836. godine u svoje koncerte više nije uključivala Pixisova djela, a nakon 1837. s repertoara su u potpunosti nestala i Herzova djela. Od

1840. godine na programima pijanistice nalazila su se isključivo djela Beethovena, Chopina, Mendelssohna i Schumanna. U program je i dalje uvrštavala nekoliko efikasnijih skladbi, ali samo ako su skladbe bile vrhunske kvalitete. Takva su djela najčešće bila namijenjena za određene prilike ili događaje. Brojna djela u njezinom repertoaru bila su i djela komorne glazbe, najčešće Mozartove i nove Beethovenove skladbe. U Dresdenu je često svirala s Franzom i Friedrichom Schubertom, violinistom i violončelistom, u sklopu dua ili klavirskog trija.

Kako je uspostavila karijeru koncertne pijanistice više nije oklijevala oko uključivanja novih, manje izvođenih skladbi u svoj repertoar. Nekoliko skladatelja bila su potpuno nova imena na Clarinim programima: William Sterndale Bennett, Stephen Heller i Ferdinand Hiller. Među njima može se primijetiti snažan Robertov utjecaj koji je imao je vrlo visoko mišljenje o svoj trojici, svrstavajući ih uz Mendelssohna i Chopina. U to vrijeme, Clarini programi konkretno u Leipzigu i Dresdenu obično su uključivali barem jednu skladbu Schumanna, Chopina ili jedno manje poznato Beethovenovo djelo. Beethoven Sonata, op. 101 u Leipzigu nikada nije bila izvedena javno sve dok se Clara 1843. godine nije ponudila da ju odsvira (Berthold Litzmann, Clara Schumann: *An Artist's Life*, New York, 1972., str. 309.) Sonata op. 81a, koju je prvi put odsvirala 1849. godine bila je jednako nepoznata javnosti. Chopinova Balada u As – duru, op. 47 i Barcarolle op. 60 djela su nastala samo godinu dana prije nego što ih je Clara prvi puta izvela.

Glazba njezinog supruga formirala je, naravno, najveći dio njezina repertoara. Javno je izvodila njegova djela ubrzo nakon što su bila napisana. Tek završena djela također je često izvodila na privatnim okupljanjima te je čak došla na ideju da organizira *Schumann – koncerte*³⁶ sa svojim suprugom. No, Robertova glazba bila je prisutna i na gotovo svim turnejama i velikim koncertima – na repertoaru je uvijek bilo uvršteno barem jedno njegovo djelo. Tipičan program na turnejama sadržavao je barem jednu opsežnu kompoziciju zajedno s nekoliko manjih komada. Recitali, repertoari i Clarin odvažniji, samostalni menadžment predstavljali su upečatljivu i neusporedivu suprotnost nastupima i programima njezinih ranijih godina.

Nakon tragične smrti njezina supruga, 1856. godine Clara se suočavala s brojim poteškoćama i izazovima, ali odlučila je i dalje biti posvećena svojoj koncertnoj karijeri; vratila se iznimno zahtjevnom koncertnom rasporedu i ponovno ostala koncertno aktivna sljedećih trideset

³⁶ *Schumann – koncerti* bili su večernji koncerti u sklopu privatnih druženja posvećeni isključivo Robertovoj glazbi.

i pet godina. Jedan od glavnih razloga za brojne turneje bila je činjenica da se morala samostalno skrbiti za njihovu veliku obitelj. Osim što su njezine koncertne turneje diljem Europe ostavile neizbrisiv trag na glazbu 19. stoljeća, njezine interpretacije bile su značajne i za ruski glazbeni život gdje je predstavila brojne njemačke skladatelje pridonoseći tako kulturnoj razmjeni između Rusije i zapadne Europe. Godine 1864., pri svojem drugom posjetu Rusiji, Clara je značajnim skokom po pitanju repertoara i pijanističkog umijeća uspjela nadahnuti pijanista Antona Rubinsteina i skladatelja Čajkovskog. Recitali kakve danas poznajemo evoluirali su zahvaljujući upravo nastojanjima i inicijativi Clare Schumann.

Od 1873. morala je ograničiti svoju koncertnu karijeru zbog zdravstvenih problema te je u zadnjim godinama pijanističke karijere nastupala je samo u Londonu i više nije putovala u druge gradove kao nekoć. Na molbe svojih štovatelja, 1888. godine zadnji je put otputovala u London gdje se oprostila od publike Schumannovim Karnevalom. Njezin posljednji javni nastup bilo je 12. ožujka 1891. u Frankfurtu.

„Od djetinjstva je navikla brinuti se o svojim rukama. Nikada joj nije bilo dopušteno dizati teške stvari i morala se odreći svakog posla koji bi mogao izazvati i najmanju ukočenost; odustala je i od heklanja zgodnih prekrivača, što joj je bila omiljena zabava tijekom popodnevnog čaja. Kada bi me zamolili da opišem opći dojam o njezinoj osobnosti, rekla bih da je bila oličenje ženstvenosti, majčinstva i ljudskosti. Ona je bila inkarnacija Goetheove izreke: samo iz savršene snage blista unutarnja milost.“

(Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 92.)

6. 2. LOKACIJE CLARINIH TURNEJA

Weimar: Nakon jednogodišnje pripreme mlada Clara Wieck i njezin otac, Friedrich Wieck, otišli su na prvo putovanje u inozemstvo. Friedrich je imao velike planove za svoju kćer stoga su svi putevi vodili k Parizu, koji je tada bio glazbeno središte. Prva postaja do Pariza bio je Weimar gdje je dvanaestogodišnja Clara početkom listopada 1831. godine imala čast čak u dva navrata svirati za velikog Goethea na njegovom Streicherovom klaviru. Goethe joj je poklonio počasni medaljon te napisao bilješku „*Posvećeno talentiranoj Clari Wieck*”. (Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019., str. 179.) Njezin je otac također dobio bilješku za „majstorsku glazbenu zabavu”.

Pariz: Do Pariza su Clara i njezin otac imali su još nekoliko postaja – zaustavljali su se u Kasselu, Frankfurtu i Darmstadtu te su na konačno odredište u grad svjetla stigli u veljači 1832. godine. Boravak je trajao dva mjeseca i u ta dva mjeseca Clara je svoje pijanističko umijeće prezentirala na raznim koncertnim večerima, održala solistički recital te nastupila s pjevačicom Wilhelmine Schroder – Devriant kojoj se kroz mladost divila. Pariz je ponovno spojio Clarin put s Paganinijem i Mendelssohnom, a čak je upoznala i Chopina.

Godine 1839., u dobi od devetnaest godina, Clara je bila u središnjici velike bitke između Roberta Schumanna i njezina oca stoga se potpuno sama vratila u Pariz gdje je boravila sedam mjeseci. Njezini koncerti dobili su vrlo pozitivne kritike unatoč činjenici da se Clara, prepuštena sama sebi, još prilagođavala očekivanjima francuske publike. Zbog nadolazećeg sudskog spora vezanog za njezino vjenčanje, morala je otkazati svoj boravak te se njezina turneja ostala bez konačne ocjene umjetničkog uspjeha. No, 23 godine kasnije, organizacijske poteškoće iz 1839. godine bile su potpuno zaboravljene te je Clara u Parizu srdačno dočekan po treći put. Zadnji posjet Parizu dogodio se 1863. godine kada je održala čak tri koncerta.

Hannover: Hannover je bila još jedna od lokacija prve koncertne turneje mlade pijanistice gdje je održala čak pet koncerata u siječnju i veljači 1835. godine. Julius Giere, poznati litograf, je na zamolbu Friedricha Wiecka portretirao mladu Claru s idejom da ju slika promovira kao virtuozu na klaviru. Ponovni posjet Hannoveru dogodio se nakon 19 godina, kada je očevu pratnju zamijenila Robertovom. Ovo putovanje smatra se i zadnjim putovanjem supružnika zbog Robertovog pokušaja samoubojstva i napretku njegove mentalne bolesti. Te su se godine

supružnici ponovno susreli s Brahmsom i Joachimom. Godine 1857. i 1859. Clara je održala po dva koncerta na kojima je izvodila djela Schumanna, Bacha, Beethovena i Chopina.

Hamburg: Hamburg je jedan od gradova u koji je Clara najčešće svraćala tijekom svoje duge karijere. Njezina prva turneja po sjevernoj Njemačkoj dovela ju je u grad na Elbi u ožujku 1835. godine. U manje od mjesec dana provedenih u Hamburgu nastupila je ukupno osam puta i svaki nastup rezultirao je velikim uspjehom. Dvije godine kasnije održala je tri koncerta. U veljači 1840. godine zajedno sa svojom majkom, Mariane Bargiel otišla je na putovanje u Hamburg i Bremen te na tom putovanju izgradila prijateljstva s utjecajnim obiteljima koja su dugo potrajala. U tom je periodu pijanistica održala pet koncerata i svih pet rezultirali su ne samo umjetničkim, već i financijskim uspjehom. U pismu svom zaručniku u Leipzigu ona oduševljeno opisuje ljepotu grada: „*Kada bih ti barem mogla poslati cijeli Hamburg s njegovom prekrasnom Elbom i morskim brodovima! [...] Oh, Roberte, moramo jednom tamo otići zajedno! Kažem ti, da živiš na Jungfernstiegu³⁷ i vidiš Alster³⁸ sa svim labudovima rano na prekasnom suncu, to je rajski prizor.*” (Schumann Portal: Hamburg) Želja joj se ispunila 1850. godine kada su oboje boravili u gradu na Elbi. U studenom 1854. Clara je u Hamburg doputovala potpuno sama s obzirom da je Robert u to vrijeme bio u azilu u Endenichu, blizu Bonna. Hamburg je također bio rodni grad njezinog cjeloživotnog prijatelja Johannes Brahmisa. Na petom, ujedno i posljednjem koncertu tamo, Clara je ponovno predstavila klavirski koncert svoga supruga i neke od Pjesama bez riječi Felixa Mendelssohna.

Vroclav: Prvi posjet Vroclavu 1836. godine obilježilo je šest koncerata zaredom na kojima je izvodila djela Pixisa, Herza, Bacha, Mendelssohna, Beethovena, Chopina, ali i neka vlastita djela. Tri od tih šest koncerata odvijali su se između prikaza komedija i kraćih igrokaza. Tijekom njezinog drugog koncerta Schumannov je klavirski koncert bio zakazan između dvije komedije. Mendelssohnov Klavirski koncert op. 40 izvela je 1877. godine, a od 1871. nastupala je ne samo kao solist već i u komornim sastavima.

Prag: U studenom 1837. godine tijekom svog prvog dolaska u Prag mlada je pijanistica u pratnji svoga oca dočekanana s velikim entuzijazmom; održala je tri koncerta, a na pozornicu su nakon prvog koncerta zvali čak trinaest puta. U svom trećem koncertu predstavila se vlastitim

³⁷ Urbano šetalište u Hamburgu, najistaknutiji bulevar u gradu.

³⁸ Rijeka duga 56 km, u Hamburgu se ulijeva u rijeku Elbu.

klavirskim koncertom te je na pozornicu pozvana četiri puta. Snažan pljesak i ovacije dočekale su Claru i njezinog supruga i pri drugom boravku u Pragu gdje su bili izrazito cijenjeni – Clara kao pijanistica, a njezin suprug kao skladatelj.

Beč: Uz Pariz i London, Beč je bio jedan od najvažnijih gradova glazbe u 19. stoljeću. U Beču je mlada Clara morala dokazati da može ustrajati uz jednog od najpoznatijih pijanista 19. stoljeća – Sigismunda Thalberga. Već pri prvom posjetu velegradu, u prosincu 1837. godine, Clara je doživjela nezapamćen³⁹ uspjeh. Drugo putovanje u Beč za Claru bilo je poprilično naporno i opterećujuće; putovala je u zimu 1846 godine sa suprugom i najstarijim kćerima Marie i Elise. Organizacija puta i potraga za smještajem crpili su mnogo energije, a briga o suprugom i djeci negativno se odrazila na njezino vježbanje, za koje nije imala vremena stoga je i uspjeh koncerta bio osrednji. Ponovna kruna uspjeha stavljena je na njezino ime na sljedećoj turneji 1856. godine kada je počela javno izvoditi suprugova djela. Daljnja gostovanja u Beču (1860. i 1866.) bila su vrlo uspješna: 1866. godine održala je šest prepunih koncerata te izvijestila Brahmsa o velikoj srčanosti bečke publike. Posljednje, najtužnije putovanje u Beč dogodilo je 1872. godine kada je Clara otputovala samo tri dana nakon smrti treće kćeri Julie. No, čak su i ta četiri posljednja bečka koncerta doživjela velik odaziv te su bili vrlo uspješni – umjetnički i financijski.

Kopenhagen: Uoči dolaska u Kopenhagen u ožujku 1842. godine Clara je obilazila brojne znamenitosti, posjećivala balove, upoznala se s Hansom Christianom Andersenom te održala šest koncerata u kazalištu, na dvoru i koncertnim dvoranama. Također je dobila čast doći do kraljevske obitelji stoga je iz velike zahvalnosti kraljici Caroline Amalie posvetila svojih *Šest pjesama* op. 13.

Kalinjingrad: Bračni par Schumann na svom putovanju u Rusiju 1844. godine naišli su na postaju zvanu Königsberg⁴⁰ gdje je Clara početkom veljače održala dva koncerta izvodeći djela Webera, Chopina, Mendelssohna, Liszta, Scarlattija, Henseltta i naravno, njezina supruga. Omiljena skladba publike bio je Mendelssohnov *Frühlingslied* koju je Clara morala ponoviti čak nekoliko puta. Na svojoj drugoj turneji, 20 godina kasnije, u Kalinjingradu održala je čak četiri koncerta.

³⁹ Beč se uistinu zaljubio u Claru Wieck u tolikoj mjeri da su slastičari stvarali *torte à la Wieck*.

⁴⁰ (danas: Kalinjingrad)

Riga: Clara je krajem siječnja 1844. održala tri koncerta u Rigi, gradu koji je razočarao pijanisticu i njezinog supruga. Clara je smatrala da Riga nema smisla za umjetnost i kvalitetno obrazovanje. Smještaj je bio loš, a koncerti naporni s obzirom da je morala iz Rige u Mitau putovati skoro tri sata. Unatoč Clarinom nezadovoljstvu koncerti su bili izvrsno prihvaćeni od strane javnosti.

Sankt Petersburg: Tijekom svog prvog boravka u St. Petersburgu, Clara je postigla uspjeh na javnim i privatnim koncertima. Odaziv publike bio je iznenađujuće velik, a koncert na dvoru pred carem i više no uspješan. Dvadeset godina kasnije čak je šest puta nastupala i svirala puno veće Schumannove cikluse kao što su Karneval, Simfonijske etide i njegov klavirski koncert.

Moskva: Kada je bračni par stigao do Moskve u travnju 1844., koncertna sezona je već bila gotova; odaziv na koncerte bio je mizeran, ali dame i pripadnici najvišeg plemstva prisustvovali su matineji, što je bilo potpuno protivno tadašnjim običajima. Mladi bračni par se stoga usredotočio na razgledavanje i rekreaciju. U pismu Brahmsu opisuje kako je put u Rusiju bio vrlo stresan za nju, kako je putovanje od St. Petersburga do Moskve trajalo 20 sati, a od St. Petersburga do Berlina čak 44 sata.

Köln: Clara je u Kölnu nastupila ukupno 22 puta u razdoblju od 1850 do 1880. godine. Toliki posjeti i nastupi jednom gradu rezultiraju brojim poznanstvima i dugogodišnjim prijateljstvima kao što je odnos s Ferdinandom Hillerom, Juliusom Stockhausenom, Ottom von Lönigslöwom i Agnes Schönerstedt. Održavala je solističke koncerte, koncerte kao solistica uz orkestar, svirala na privatnim događanjima, ali i posebnim koncertima povodom obilježavanja obljetnica skladatelja kao što su Weber, Beethoven ili Mozart.

Utrecht: Utrecht je bio prva stanica na zajedničkoj turneji Clare i Roberta u Nizozemskoj. Svoj prvi koncert tamo Clara je održala u studenom 1853. godine.

Amsterdam: Turneja u Nizozemskoj u studenom 1853. godine pokazala se kao veliki trijumf za mladi bračni par; oboje su dobili brojne pohvale i svjedočili oduševljenju publike te su uživali u gostoprimstvu prijatelja. U Rotterdamu bračni je par ispred hotela dočekalo čak 100 pjevača pod dirigentskom palicom J. J. H. Verhulsta. U puno težim okolnostima, Clara se vraća u Nizozemsku 1855. godine; njezin suprug već je godinu dana bio u azilu, stoga je i Clara bila u vrlo lošem zdravstvenom i mentalnom stanju te je koncerte jedva izdržala. No, publika ju je unatoč tome

slavila s oduševljenjem. Iako je stalno bila okružena društvom i prijateljima, Clari je iznimno nedostajao suprug te bliska razmjena ideja s njezinim dragim prijateljem Brahmsom. Turneja u veljači 1860. obećavala je bolje uvjete; održala je dva koncerta u Amsterdamu gdje je izvela Robertov Koncert za klavir i Klavirski trio u d – molu. Godine 1863. i 1869. Clara je u Amsterdamu održala još dva koncerta tijekom kojih se ponovno morala boriti sa zdravstvenim problemima. Nastup 1877. godine ponovno je okrunjen uspjehom, nakon čega je čak dobila i kraljičin poziv.

London: Iako je osvajala srca glazbenih metropola kao što su Pariz i Beč, za potpuni, trijumfalni uspjeh morala je doprijeti do trećeg europskog žarišta glazbe 19. stoljeća – Londona. U London je prvi put stigla dosta kasno, tek 1856. godine. Unatoč stalnoj čežnji za domom i strahovima zbog Robertova lošeg zdravstvenog stanja, u Engleskoj je izdržala tri mjeseca i održala čak 26 koncerata u Londonu, Manchesteru, Liverpoolu i Dublinu. Engleska joj je bila potpuno strana i engleski glazbeni uvjeti joj nisu bili nimalo dragi. No, unatoč tome nije činila nikakve ustupke i u repertoar je uvrstila skladbe Beethovena, Mendelssohna, Chopina i Schumanna. Kritičari su imali podijeljena mišljenja, no publika ju je dobro prihvatila te je ostvarila vrlo važne kontakte. Od 1857. do 1859. godine putovanja u Englesku postala su češća te su financije bile primarni razlog s obzirom da je morala sama brinuti o sedmero djece. S vremenom, pri četvrtoj turneji, Clara je naučila cijeniti prirodu engleskog naroda. Od 1868. boravila u kući bogatog poslovnog čovjeka A. Burnanda i nastupala je u Kristalnoj palači, Glazbenoj uniji, ali posebno na tzv. „*Popularnim koncertima*” održanim u dvorani St. James's Hall koja je imala kapacitet više od 2000 slušatelja. Ulaznice su bile dostupne po pristupačnim cijenama zahvaljujući ravnatelju Arthuru Chappellu, kako bi i ljudi nižeg statusa mogli prisustvovati kulturnim događanjima. Između 1866. i 1888. Clara je na „*Popularnim koncertima*” nastupila preko 100 puta. Godine 1888., tijekom svog 19. boravka u Engleskoj, oprostila se od publike izvedbom Schumannova Karnevala. Svojim posjetima i glazbenim putovanjima ostala je dominantna figura u engleskom svijetu, te je londonska „sezona” bez nje bila teško zamisliva.

Basel: Prvo putovanje u Švicarsku bilo je u studenom 1857. godine. Održala je sedam koncerata u Bernu, Zürichu, Baselu i Winterthuru. U Baselu je tri koncerta odsvirala i 1862. godine na kojima je surađivala sa Stockhausenom i Kirchnerom s kojima je svirala neke od Schumannovih skladbi za klavir četveroručno op. 85. U veljači 1880. se ponovno vratila u Basel na još dva

koncerta, a svoj posljednji koncert u Baselu održala je u studenom sedam godina kasnije, gdje je ponovno interpretirala Schumannov Klavirski koncert.

Bruxelles: Prvu uspješnu turneju u Belgiji Clara je održala 1861. godine koja ju je odvela ravno u Bruxelles gdje je publiku osvojila divnom glazbom i velikim entuzijazmom. Sprijateljila se s Ferdinandom i Christine Kufferath s kojima je ostala blisko povezana do svoje smrti. S Ferdinandom je satima svirala i nastupala te je bila vrlo nesretna što je morala napustiti Bruxelles, gdje je održala četiri koncerta. No, sljedeće godine, pri povratku s pariške turneje opet je posjetila Bruxelles i nastupila sa Schumannovim Andanetom i Varijacijama za dva klavira op. 46. U ožujku 1863. svratila je u Bruxelles nakon svoje posljednje turneje u Parizu te je belgijskoj publici ponudila skladbe Beethovena, Schumanna, Bacha, Händela, Chopina i Mendelssohna. Pet godina kasnije održala je tri koncerta i svi su bili iznimno uspješni te su doveli do ponovnog susreta s obitelji Kufferath. Posljednji je put nastupila u Bruxellesu nakon svoje 11. turneje u Engleskoj.

7. SKLADATELJSKA KARIJERA CLARE SCHUMANN

Žene skladateljice bile su prava rijetkost u kulturi 19. stoljeća te su se susretale s brojnim poteškoćama kako bi se uspjele probiti u skladateljskom svijetu. Clara Schumann imala je već čvrsto utaban glazbeni put zahvaljujući vrhunskom glazbenom obrazovanju i pijanističkoj karijeri koja je rapidno napredovala, ali nikako nije mogla potisnuti svoju inspiraciju i neukrotivu želju za skladanjem – unatoč svim društvenim i rodnim predrasudama koje su ženama toga vremena otežavale uspon u svijetu glazbe, Clara je uspjela graditi karijeru i na tom području.

Početak njezine skladateljske karijere obilježile su četiri Poloneze op. 1 koje je napisala 1831. godine. Od samih početaka u svojim je djelima koristila odvažne harmonije, nepredvidive modulacije te su skladbe odisale ritmičkom slobodom – bile su to karakteristike novih, modernih skladatelja toga vremena. Danas možemo reći da je to bila glazba karakteristična za razdoblje ranog romantizma; njezine skladbe prikazuju lirsku kvalitetu i čvrst, gotovo konzervativan pristup formi uz tehničku briljantnost. Izvanredno djelo koje je obilježilo njezinu ranu skladateljsku karijeru bio je Klavirski koncert op. 7, posvećen Louisu Spohru⁴¹. Koncert je počela skladati sa samo trinaest godina, a izvela ga je tri godine kasnije u lajpciškom Gewandhausu pod dirigentskom palicom Felixa Mendelssohna. Njezine su rane kompozicije bile podijeljene u dvije kategorije: skladbe koje su kao primarni cilj imale očarati publiku tehničkom briljantnošću⁴² te poetične skladbe lirskih melodija inspirirane Chopinovom, Mendelssohnovom i Schumannovom glazbom.

Nakon vjenčanja s Robertom Schumannom, Clarin skladateljski stil se promijenio – njihov je brak bio umjetničko partnerstvo izgrađeno na predanosti, obostranom izvoru inspiracije i poticanju tuđe kreativnosti. Često su zajedno provodili vrijeme razmjenjujući svoje glazbene ideje, razgovarajući o glazbi te analizirajući skladbe, najčešće Bachove fuge.⁴³ „*Počeli smo s Bachovim fugama; Robert obilježava mjesta gdje tema nastupa uvijek iznova – vrlo je zanimljivo to studiranje fuga i svakog dana sve više uživam u njemu.*“ (Clara Schumann, 21. rujna 1840.;

⁴¹ Louis Spohr (1784. – 1859.) bio je njemački skladatelj, violinist i dirigent

⁴² Kao što su za primjer bile skladbe *Romance variée*, op. 3 i *Souvenir de Vienne*, op. 9.

⁴³ Bachove su skladbe bila osnovna Schumannova literatura pri učenju kompozicije; nastojao je ponovno proživjeti Bachove skladateljske tehnike i metode uživljavanjem u njegova djela, posebice fuge iz zbirke *Das wohltemperierte Klavier* (njem.: dobro ugođeni klavir) 1 i 2.

Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019., str. 20.) Clara je bila pod velikim utjecajem svoga supruga stoga je i njezin skladateljski stil doživio preokret – posvetila se skladanju liedova⁴⁴ te je na prvi zajednički Božić Robertu prezentirala svoje nove tri pjesme.⁴⁵ Također su zajedno skladali ciklus pjesama na poeziju Friedricha Rückerta⁴⁶ te je Clara često pisala varijacije na Robertove teme i obratno. Robert je u početku svojoj supruzi bio velika podrška često ju potičući na skladanje i tražeći izdavače za njezina djela, no njegov je rad ipak nakon nekog vremena postao prioritet te se Clara svojoj umjetnosti mogla posvetiti isključivo kada Robert nije skladao kako ne bi ometala njegov rad.

Iako je već u mladosti stekla međunarodnu slavu kao izvanredna pijanistica, nije osjećala veliko samopouzdanje kao skladateljica. S tim se sumnjama o svojim skladateljskim sposobnostima Clara borila cijeli svoj život. „*Uvijek se tješim time da sam žena, a one nisu rođene za skladanje. Često sumnjam u sebe, ali sjećam se da nisi više želio razgovarati o sumnji; slažem se s tobom! Sumnja je pogubna riječ i pogubno stanje u kojem se čovjek može naći.*“ (Clara u pismu Robertu, 4. ožujka 1838.; članak: Sarah Fritz: *Did Clara Schumann believe woman shouldn't compose?*, 11. kolovoza 2021.) Unatoč preprekama s kojim se kao skladateljica suočavala te velikoj konkurenciji kojom je bila okružena, uspjela je skladati značajan opus djela; skladbe za klavir solo, komornu glazbu, liedove i Koncert za klavir. Klavirska i komorna djela većinom su klasične forme – Klavirski trio, napisan 1846. godine, melankoličnog je prizvuka te je dokaz kako je Clara usavršila sonatni oblik i polifone tehnike.

Unatoč svom neupitnom talentu, Clara je prestala skladati nakon suprugove smrti⁴⁷. Razdoblje Robertove mentalne bolesti i njegova smrt ostavila je veliku prazninu u Clarinom životu; njihov odnos bio je duboko isprepleten njihovom umjetnošću, individualnom i zajedničkom, stoga je tuga odigrala glavnu ulogu pri završetku njezine skladateljske inspiracije. Nakon njezine smrti javnosti je bila poznata samo njezina reputacija kao pijanistice i profesorice, dok je njezina skladateljska karijera bila potpuno zanemarena; u kulturi gdje su dominirali muškarci, njezinu su karijeru zasjenile skladbe njezinih suvremenika Brahmsa, Mendelssohna,

⁴⁴ Lied – (njem.: pjesma) naziv svojstven njemačkoj pjesničkoj i glazbenoj tradiciji, a odnosi se na kratku, jednostavnu lirsku pjesmu koja se pjeva.

⁴⁵ *Am Strande*, *Volkslied* i *Ich stan in dunkeln Träumen* koja je kasnije svrstana u opus 13.

⁴⁶ Clarin op. 13, Robertov op. 37

⁴⁷ Nakon suprugove smrti Clara je 1879. godine napisala svoje zadnje djelo *Geburstagsmarsch* u Es – duru za klavir četveroručno, posvećen njezinom prijatelju.

Chopina, Liszta, njezinog supruga Roberta i drugih velikih skladateljskih imena toga vremena. Nakon 1970 – ih godina, pojavom prvih snimaka, porastao je i interes za njezine skladbe; počela su se pojavljivati izdanja već prije objavljenih djela, ali također su se počela izdavati i dotad neobjavljena djela te se znatno povećao broj koncertnih izvedbi Clarinih skladbi.

Originalni rukopis Clare Schumann, 1853.

(Variationen über ein Thema von Robert Schumann, op. 20)

7. 1. SKLADATELJSKI OPUS CLARE SCHUMANN

1. ORKESTRALNA I KOMORNA GLAZBA:

- Klavirski koncert, op. 7 u a – molu
- Klavirski koncert, op. 18 br. 2 u f – molu ⁴⁸
- Klavirski trio, op. 17
- *Drei Romanzen für Clavier und Violine*, op. 22

2. DJELA ZA KLAVIR:

- *Quatre Polonaises*, op. 1
- *Caprices en forme de valse*, op. 2
- Etida u As- duru, WoO 4
- *Romance variée* u C – duru, op. 3
- *Valses romantiques*, op. 4
- *Quatre Pièces caractéristiques*, op. 5
- *Soirées musicales*, op. 6
- *Variations de concert sur la cavatine du Pirate de Bellini*, op. 8
- *Souvenir de Vienne, Impromptu* u g – molu, op. 9
- Scherzo u d – molu, op. 10 br. 1
- *Trois Romances*, op. 11
- *Deuxième Scherzo* u c – molu, op. 14
- *4 Flüchtige Stücke*, op. 15
- Sonata za klavir u g – molu
- Impromptu u E – duru
- *Drei Präludien und Fugen*, op. 16
- *Drei Fugen über Themen von J. S. Bach*
- Praeludium und Fuga a 4 voci u fis – molu
- Präludium u f – molu
- *Variationen über ein Thema von Robert Schumann*, op. 20

⁴⁸ Namjera da bude op. 18, ali nikada nije dovršen. Objavljen je samo 1. stavak koncerta, 1994.

- *Drei Romanzen*, op. 21
- *Romanze u a – molu*
- *Geburstagmarsch*
- Präludien und Vorspiele

3. VOKALNA DJELA:

- *Der Wanderer*
- *Der Wanderer in der Sägemühle*
- *Der Abendstern*
- *Walzer*
- *Ihr Bildnis*
- *Gedichte aus Rückerts Liebesfrühling*, op. 12
- *Am Strande*
- *Volkslied*
- *Die gute Nacht, die ich dir sage*
- *Sie liebten sich beide*
- *Seches Lieder*, op. 13
- *Lorelei*
- *Oh weh des Scheidens, das er tat*
- *Beim Abschied*
- *Drei gemischte Chöre*
- *Sechs Lieder aus "Jucunde" von Hermann Rollet*, op. 23
- *Das Veilchen*

4. KADENCE:

- za Beethovenov Klavirski koncert u G – duru, op. 58 br. 4, u 1. i 3. stavku
- za Beethovenov Klavirski koncert u c – molu op. 37, br. 3, u 1. stavku
- za Mozartov Klavirski koncert u d – molu K. 466, u 1. i 3. stavku

8. PEDAGOŠKI RAD CLARE SCHUMANN

Tradicija kakvu danas poznajemo, u smislu iskustva i kulturne stečevine koje se prenosi s generacije na generaciju, služi upravo kao temelj glazbene interpretacije. Kako su se kroz povijest razni običaji, norme i vrijednosti prenosili iz naraštaja u naraštaj, tako su se i u glazbenom svijetu znanje i ostale vještine prenosile s profesora na učenika. Velikani poput Roberta Schumanna, Frédéricica Chopina, Felixa Mendelssohna i Johannesesa Brahmsa bili su uistinu jedinstveni tvorcii novog vala tradicije koju je svojim podukama osnažila i u daljnjim naraštajima oživljavala Clara Schumann. Uz Roberta, kao njezinog supruga, te Chopina, Mendelssohna i Brahmsa kao bliske prijatelje s kojima je svirala duete, sjedila uz njih rame uz rame dok su svirali vlastite kompozicije ili razmjenjivali razne glazbene interpretacije i ideje, mogla je iz prve ruke podučavati buduće generacije direktno iz izvora napisanih djela.

„Govoreći kao reproduktivni umjetnik i pijanist, moram reći da moje tradicije dolaze izravno preko Clare Schumann te su stoga izravno povezane s tim velikim glazbenim krugom Schumann, Mendelssohn, Chopin, Liszt i kasnije Brahms. Zanimljivo je prisjetiti se kako je i sama Clara Schumann bila dijete jednog razdoblja kada su skladbe Haydna i Mozarta bili dominantni faktori i kada je Beethoven bio inovator. Tako je kroz umjetnost Clare Schumann tekao neprekinuti tok velike svjetske glazbene tradicije.” (za The Music Times, 1. lipnja 1905., Fanny Davis, učenica Clare Schumann)

Ako ste, kao mladi klasični glazbenik toga vremena, htjeli učiti od najboljih, morali ste se izboriti do samog izvora. Da biste bili prihvaćeni od strane toga izvora gotovo sigurno ste morali biti upečatljiv talent. S obzirom da je Clara prihvaćala samo nekoliko učenika, bilo je vrlo teško prići joj; pri prvoj godini obrazovanja kod *Madame* Schumann, nije bilo moguće slušati njezine poduke osobno te su za prvu godinu obrazovanja bile zadužene Clarine kćeri Marie i Eugenie. Ponekad su vrata glazbene sobe (u kojoj je Clara držala sate klavira) bila otvorena kako bi učenici njenih kćeri mogli slušati satove iz susjedne sobe. Nažalost, nekim je učenicima to bio najbliži doticaj s *Madame* Schumann s obzirom da do nje i njezinih poduka nikada nisu dospjeli.

Clarini stil podučavanja bio je poznat po naglascima na glazbeni izričaj, tehniku i interpretaciju. Svojim je učenicima prenijela duboko razumijevanje glazbe izvan pukog sviranja nota, fokusirajući se na emocionalne i umjetničke aspekte izvedbe. Njezino je podučavanje bilo

strogo i zahtjevno, ali bila je vrlo empatična i imala je razumijevanja za individualne potrebe i talente njezinih učenika. Velika važnost u njezinom podučavanju bila je akademska točnost; uvijek je inzistirala kada je u pitanju bila kvaliteta tona, ritma i fraziranja. Instrument je tretirala kao orkestar⁴⁹ i zahtijevala je od svojih učenika da razmotre svaku frazu, da ju izraze kao da je zapisana za različite instrumente. Mnogi ambiciozni pijanisti zahtijevali su njezino vodstvo i mentorstvo, a njezino pedagoško naslijeđe proteglo se daleko izvan granica njezinih krugova. Njezina predanost svojim učenicima i utjecajan pristup klavirskoj pedagogiji ostavili su neizbrisiv trag u glazbenom svijetu te je imala značajan utjecaj na brojne učenike koji su i sami postali vrlo priznati i zapaženi pijanisti.

„Kada smo je molili da se riješi nesimpatične učenice koja je osim toga bila bez ikakvog glazbenog dara rekla je: „Nije ona kriva što nema talenta ili osobnog šarma, ali je marljiva i puna elana. Nema nikoga komu pripada i morat će zarađivati za život.“ Ovakve stvari nikada nije govorila nadmoćnim tonom, došle su poprilično spontano, kao da je to nešto najprirodnije za reći. Velikodušno je davala svoje simpatije, savjetovala je i pomagala gdje god je mogla – a nekako je obično uvijek mogla, bila je popustljiva prema manama i lako je opraštala.“

(Eugenie, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, str. 95.)

⁴⁹ Razlog zašto je orkestracija Roberta Schumanna tako siromašna vjerojatno je činjenica da je klavir bio njegov orkestar.

Jedna od prvih učenica Clare Schumann bila je **Mathilde Verne**. Pohađala je sate s Clarom četiri godine, otprilike u isto vrijeme kao i Fanny Davis. Nakon školovanja, Verne se vratila u London gdje je započela svoju karijeru kao profesorica. Predavala je na Royal College of Music (članak: Melanie Spanswick: *Great British female pianists and teachers; Mathilde Verne*, 18. lipnja 2012.), ali kasnije je osnovala vlastitu školu. Njezin najpoznatiji učenik bio je Harold Samuel, a čak je davala poduke klavira i Clarinoj unuci Julie. Također, Mathilde je bila prva profesorica klavira poznatog pijanista **Solomona Cutnera**. Clarina tradicija koja se prenosila čak i nakon njezine smrti bila je ključna za njegov glazbeni rast i razvoj kao pijanista. Zsigurno je jedan od najboljih engleskih pijanista 20. stoljeća, prepoznatljiv po vrhunskim izvedbama Beethovena i Brahmsa. Nakon moždanog udara 1956. godine ostao je paraliziran te je bio prisiljen umiroviti se iz svijeta javnih nastupa. (Schumann Portal: Mathilde Verne)

Koncertna karijera **Amine Goodwin** trajala je više od 60 godina. Učila je od mnogobrojnih pijanista kao što su Carl Reinecke, Camille Saint – Saens, Franz Liszt i Clara Schumann te su poduke s velikim imenima doprinijele stvaranju njezinog pijanističkog ugleda. Nakon školovanja, glazbenica se uspješno pozicionirala na scenu klasične glazbe, ne samo kao profinjena i kultivirana pijanistica, već i kao umjetnica čije je široko obrazovanje dalo dostojanstvo i gracioznost njezinoj profesionalnoj izobrazbi. Od 1899. godine ljubav prema komornoj glazbi ipak je prevagnula te Amine nastupa isključivo s kolegama Achille Simonetti (violina) i William Edward Whitehouse (violončelo) pod nazivom *Londonski trio*. (Schumann Portal; Amina Goodwin)

Clara Schumann i Amina Goodwin povezale su se 1887. godine kada je Amina nakon audicije bila primljena kao Clarin student na Konzervatoriju u Frankfurtu. „*Na mene je Madame Schumann možda ostavila naj snažniji glazbeni utjecaj. Bio je to prvi put kada sam čula nenadmašne note Clare Schumann u Beethoven sonati što mi je dalo strašan poticaj da zatražim pomoć velike profesorice. Madame Schumann otkrila je moju tajnu, velikodušno mi predlažući rješenja za otklanjanje mojih poteškoća.*” (The Minim, 1899. godine, str. 93.)

Nakon studija, Amina Goodwin vratila se u Englesku i pronašla posao profesorice klavira u višoj glazbenoj školi. Iza sebe ostavila je važan trag za tradiciju velike Clare Schumann – napisala je knjigu *Practical Hints on the Technique and Touch of Pianoforte Playing*⁵⁰ koju je objavio Augener & Co. Amina u toj knjizi opisuje sva znanja i studijska iskustva koja je stekla za vrijeme školovanja pod vrsnim vodstvom Clare Schumann. „*Izvršna metoda podučavanja koja ima odobrenje Madam Schumann.*” (The Times, 30. kolovoza 1892.)

Fanny Davis rođena je u vremenu kada su dominirali Franz Liszt, Anton Rubinstein i Clara Schumann. Istaknula se u ovom novom dobu dominacije održavajući na životu tradiciju upravo jedne od spomenutih velikana – Clare Schumann. Fanny je svojim interpretacijama javnosti prikazivala Clarino nasljeđe i njezinu umjetnost dok su ostali tragovi te velike tradicije gotovo nestali; Amina Goodwin stvorila je svoj mali svemir komorne glazbe, Leonard Borwick razvio je svoj životni stil koji nije rezultirao podučavanjem, Mathilde Verne kroz podučavanje bila je tračak svjetla Clarine tradicije, ali zvijezda koja je tada sijala najsjajnije ipak je bila Fanny Davis. Fanny je uvijek držala svoju poziciju na međunarodnoj ljestvici kao predstavnica Clare Schumann. „*Osnova njezinog podučavanja bila je ravnoteža, kako u tehnici, tako i u glazbenoj interpretaciji. Kao i svi veliki umjetnici, zahtijevala je veliku pažnju na detaljima. Najveća briga bila je u tome*

⁵⁰ *Practical Hints on the Technique and Touch of Pianoforte Playing* (eng.: Praktični savjeti o tehnici i sviranju klavira)

da njezini učenici steknu pravi legato, čak i u najbržim pasažama. Cilj Clare Schumann uvijek je bio tehnička savršenost, ali nikada previše misliti na instrument, a premalo na glazbu. Primjer za to bili su zadnji taktovi Beethoven Sonate u c – molu, op. 10 br. 1 – Madame Schumann uzviknula je: „Vrlo dobro, vidim da želiš pokazati svoju spretnu kromatiku, ali ovo nije ni vrijeme ni mjesto za Glockenspiel; što je s lijevom rukom koja mora svirati piano?“ (The Musical Times, 1. lipnja 1905. godine, Fanny Davis o Clari Schumann)

U očima šire javnosti Fanny je uvijek bila priznata kao jedna od najvećih. Vrline njezine interpretacije bile su ljepota tekstone i mentalna ravnoteža u njezinom sviranju. Dojam koji je ostavljala dok je svirala najbolje je opisan anonimno: „Kada je nastupala pred ljudima, činilo nam se kako je potpuno u tome. Značenje glazbe bilo je tamo, dalo se zaključiti iz ravnoteže i rasporeda fraza – svatko tko je imao vjeru i jednostavno bio spreman otvoriti oči mogao je to uvidjeti. Ona nije prezirala tradiciju, čak naprotiv, apelirala je na to, ali se pri tome oslanjala na vlastitu pamet.“

I kao profesorica bila je vrlo cijenjena i tražena – njezina živahna osobnost, visoki umjetnički ideali, oštromnost, osjećaj za ton i besprijekorna tehnika kombinirani su u njezinu genijalnu poduku. Jedan od njezinih najranijih učenika rekao je: „Znanje koje mi je gospođica Davis prenijela kada sam ju prvi put upoznao otvorilo mi je novi svijet. Jedna nota entuzijazma prerasla je u akorde želje, nakon kojih je uslijedila velika žed za svakom idućom podukom koja je uslijedila jer sam prepoznao da ima mnogo toga za poučiti. Ona posjeduje veliki dar da navede učenike da misle za sebe. Njezin standard ne dopušta ništa osim najboljeg što pojedinac može dati – ne samo u pogledu tehnike, već u interpretaciji svake pojedine skladbe.“ (Schumann Portal; Fanny Davis) Fanny⁵¹ je postizala je da njezini učenici zaborave na sve, osim na glazbu. Često je bila stroga, ali u isto vrijeme iz njezinog je bića cvala ljubaznost te su učenici imali stalan osjećaj sigurnosti.

Fanny Davis upravo je zaslužna za neočekivanu i sjajnu budućnost mlade **Adeline de Lare**, koja je svoj put ka izvoru pronašla prije nego ga je i potražila. Glazbeno obrazovanje započela je podukom roditelja te je u dobi od šeste do trinaeste godine držala je recitale po Velikoj Britaniji i Irskoj. U međuvremenu roditelji su joj preminuli te se za nju skrbila njezina starija sestra koja je

⁵¹ Od hobija voljela je prirodu, putovanja, umjetnost i književnost; njezin slikarski talent očituje u nekoliko izvrsnih malih komada akvarela.

dogovarala koncerte. Na kraju koncerta koji se održavao u kući u Midland cityju⁵² Adelina je odsvirala djelo R. Schumanna, Novelettu u D – duru. Nakon što je završila skladbu, Fanny Davies, nagnula se nad Adelinu, zagrlila ju i entuzijastično izjavila: „*Morate otići kod Madame Schumann!*” Kasnije je bilo dogovoreno da Fanny podučava mladu Adelinu prvih godinu dana, a kada za to dođe vrijeme poslušat će ju i Clara Schumann osobno. (diplomski rad: Stella Oesch: *Die Pianistinnen Fanny Davis und Adelina de Lara und ihre Verbindung zur musikalischen Tradition Clara Schumanns*, Beč, 9. lipnja 2009.)

Kada je *Madame* Schumann posjetila London uoči svog koncerta, Adelina je bila poslana u raskošnu kuću gdje je Clara bila sa svojim engleskim prijateljima. „*Moje sjećanje kada je ušla u glazbenu sobu ostaje vjerno do današnjega dana: visoka, masivno građena žena odjevena u crno, s crnom čipkom prebačenom preko glave. Lice joj je bilo više impresivno nego lijepo, vrlo ozbiljno lice s krupnim plavim očima te je imala neočekivan osmijeh koji je zabljesnuo i zagrijao srce svake osobe. Sjećam se i njezinih velikih, lijepo oblikovanih ruku koje su mogle svirati ljestvicu u decimama umjesto oktavama, kako su svirali ostali pijanisti.*”

„*Općenito govoreći, jedan od najsnažnijih dojmova koji je na moju dušu ostavila poduka Clare Schumann bila je da nitko nije osjećao glazbu dublje od nje. Više puta nam je rekla da nikada ne možemo postati pravi umjetnici dok nismo voljeli i patili. Naučila nas je kako svirati s iskrenošću i ljubavlju, naučila nas je kako odabrati glazbu koju bismo mogli voljeti i poštovati, a ne samo glazbu koja je samo prikazivala našu tehniku u brzim pasažama. Potaknula nas je da budemo vjerodostojni skladateljevim idejama, da naglasimo svaku ljepotu u skladbama i da vizualiziramo slike pred nama dok sviramo – „pravi umjetnik mora imati vizije”, znala je reći. Ako glazba znači našim slušateljima, još više mora značiti nama.“ (A. de Lara)*

⁵² Prisutni su također bili i skladatelji Dvorak, Grieg i Richter.

Kratko živuća karijera **Ilone Eibenschütz** obilježena je iznimnim talentom i visokom statusu u društvu velikana čija je srca osvojila još od najranije dobi. Veliki Johannes Brahms tvrdio je kako je Ilona Eibenschütz pijanistica koju je najviše volio slušati kako izvodi njegova djela, dok je Anton Rubinstein, vidjevši ju iza pozornice nakon jednog od njezinih koncerta kleknuo i rekao: „*Evo je, najveća od svih nas!*” (Schumann Portal; Ilona Eibenschütz)

Rođena u Budimpešti, od svoje šeste godine svojim je šarmom i talentom došla do brojnih velikana klasične glazbe kao što su Verdi, Toscanini, Joachim, Walter i Liszt koji joj je, nakon što je poslušao šestogodišnju umjetnicu, predložio da pohađa Konzervatorij u Beču. Njezin prvi javni koncert bio je upravo u Beču, kada je u dobi od devet godina izvodila Mozartov Koncert u d – molu, K. 466 s Bečkom filharmonijom. U dobi od 12 godina, Ilona je završila konzervatorij i položila je audiciju kod Clare Schumann, kako bi obrazovanje nastavila pod njezinim vodstvom. U četiri godine studija kod *Madame* Schumann, Ilonin je raspored bio zatrpan brojim koncertima kako bi u potpunosti mogla posvetiti pažnju isključivo svom studiju i karijeri.

„Madame Schumann je bila stroga, gotovo surova kao pedagog. Njezino prvobitno inzistiranje bilo je da svaka nota mora biti jasna, ali jasna s punim, toplim tonom kojim je svaka melodija zvonila poput najljepše pjesme. Da bi se to postiglo, moralo se raditi na tome kakav si umjetnik. Baš kao što ni jedan glumac ne može biti jedan od najvećih ako uvijek bude isključivo ono što je, ako ne postane u potpunosti lik kojeg bi trebao predstavljati. Tako ni jedan glazbenik ne može biti jedan od najvećih ako pokušava projicirati svoju osobnost umjesto da vjerno predstavlja emocije i misli skladatelja. Ovu tešku disciplinu Frau Schumann je nametala svim svojim učenicima.“ (Ilona Eibenschütz o Clari

Schumann: *American Music Teacher*, Vol. 43, br. 5, 1994., str. 15.)

Slava Ilone Eibenschütz trajala je samo deset godina, ali u tom je periodu aktivno nastupala u Italiji, Austriji, Nizozemskoj, Njemačkoj, Francuskoj i Engleskoj. Odbijala je putovati i svirati u Americi jer se, navodno, bojala Indijanaca. Njezino sviranje bilo je prepoznatljivo po tečnoj tehnici kombiniranoj s profinjenom tonskom paletom i velikom kontrolom koju je imala nad instrumentom. Njezin repertoar nije bio ograničen samo na klavirska djela i, isto tako, Ilona nikada nije bila rob klavira i vježbanja – rijetko je vježbala više od tri sata dnevno i uvijek je tvrdila da bi odustala od pijanističke karijere da je morala uložiti puno napornog rada. Nikada nije smatrala da bi toliki trud bio isplativ. Pri jednom posjetu Londonu, Ilona je upoznala bogatog trgovca i amaterskog violinista, Carla Derenburga. Plan u kojem su dogovarali sviranje sonata prerastao je u raskošno vjenčanje iz snova – s divnim kočijama i bijelim konjima. Od tada, Ilona je živjela život elegantne dame britanskog društva temeljen na pravoj ljubavnoj bajci. Nažalost, raskošan život u bajci tražio je nešto zauzvrat – Ilona je bila primorana završiti svoju koncertnu karijeru pijanistice s obzirom da nipošto nije htjela biti odvojena od svog supruga. (Schumann Portal: Ilona Eibenschütz)

Carl Friedberg bio je znameniti njemački pijanist i učenik Clare Schumann. Prve poduke iz klavira dobio je sa samo četiri godine, a debitirao je kao solist s Bečkom filharmonijom pod vodstvom Gustava Mahlera u dobi od 20 godina. U ranim tridesetima bio je iznimno poznat na području Europe kao izvođač i profesor. Kao i Amine Goodwin, Carl je svoju poduku kod *Madame Schumann* započeo na Konzervatoriju u Frankfurtu. Pod njezinim vodstvom usavršavao je svoje pijanističke vještine, stekao je dragocjene uvide u klavirsku interpretaciju, tehniku i glazbeni izričaj općenito. Clarino podučavanje ostavilo je neizbrisiv trag, oblikujući njegov pristup klavirskoj izvedbi i glazbenoj pedagogiji. Friedberg je stvorio uspješnu karijeru kao izvođač i kao učitelj. Isticala se njegova prirodna muzikalnost, tehničko umijeće i privrženost tradiciji koju je naslijedio od Clare i njezinog užeg kruga. Osim svoje izvođačke karijere, stekao je priznanje svojim podučavanjem na raznim institucijama, uključujući Juilliard School u New Yorku. Postao je vrlo cijenjen pedagog, prenoseći tradiciju i spoznaje koje je stekao kod *Madame Schumann* na sljedeće generacije pijanista. Mnogi njegovi učenici tvrdili su da je njegova poduka bila daleko od same poduke, već jedna vrsta duhovnog iskustva. Imao je jedinstvene, vrlo upečatljive komentare i stavove o generalnim aspektima sviranja instrumenta kao što su trema, vježbanje, tempo i prstomet:

1. Trema: „*Slučaj treme mogu riješiti u pet minuta. Kao i liječnik, prvo saznam uzrok – je li u pitanju površnost ili loša svijest. Ne postoji apsolutno ništa drugo.*”

2. Vježbanje: „*Ne zanima me „što?”, zanima me „zašto?” – Ako kod vježbanja pogriješite i ako ne možete pronaći razlog zašto ste pogriješili, trebate se zapitati. Ako možete, našli ste glavni način kako izbjeći da se ta greška ponovi.*”

3. Tempo: „*Ne pokušavajte svirati skladbu brže nego što ste tehnički sposobni. Ako dobro svirate u sporijem tempu nego što je zabilježeno na metronomskoj oznaci u notama, i dalje ćete proizvesti nešto što je vrijedno. Ako svirate brže nego što ste sposobni, samo ćete pokvariti ono što znate.*”

4. Prstomet: „*Ne volim preporučiti nikakav prstomet dok ne vidim kako je djelo odsvirano. Prstomet se treba prilagoditi ruci pojedinca, a ne da se ruka prilagođava prstima.*”

Jednom se prilikom jedan od učenika požalio svome profesoru na nerealan omjer vremena koje je uložio u pripremu i savladavanje skladbe te kako ju je za kratko vrijeme odsvirao kada je skladba bila savladana, na što mu je Carl mudro odgovorio: „*Znate li koliko je sati potrebno da se pripremi vrlo ukusno jelo, i kako brzo isto to jelo pojedete?*” (Članak: Montandon, Blaise: *Old world Musical Legacy*., American Music Teacher, Vol. 14, br. 1, 1964., str. 15.)

9. ZAKLJUČAK

Životna priča Clare Schumann bila je duboko isprepletana s duhom toga vremena; bilo je to razdoblje umjetničkih inovacija i društvenih preokreta. Rapidno gradeći svoju pijanističku karijeru, Clara je od rane dobi prkosila društvenim normama te se nalazila rame uz rame s najcjedenijim umjetnicima toga vremena, etablirajući se kao virtuozna pijanistica, skladateljica i utjecajna osoba u svijetu podučavanja. Time je u pitanje dovela i tradicionalne predodžbe o statusu žena u društvu, dokazujući kako se žene mogu istaknuti u područjima gdje su do tada dominirali muškarci te da također mogu značajno doprinijeti umjetnosti.

Od rođenja darovi prirode koji su joj dani bili su raskošni, a Clarin zadatak kroz život bio je tim darovima raspolagati – dobro ih oblikovati i uravnotežiti, što je činila upravo kroz svoju umjetnost. Kroz svoju je karijeru pomicala granice dopuštenog i uobičajenog, prezentirajući svijetu uvijek nešto novo, drukčije i jedinstveno. Upravo takva bila je i sama. Istraživanjem brojnih korespondencija, dnevnika i zapisa, sigurno je da je uspjela ispuniti i sva očekivanja obiteljskog života; bila je voljena supruga i majka, ali povrh svega, ona je bila ta koja je svojoj obitelji tijekom cijeloga života pružala ljubav i snagu. Njezina je dobronamjernost bila ključna u odnosima sa svim ljudskim bićima; toplina i srdačnost zagrlila je svakog s kim je stupila u kontakt.

Unatoč suočavanju s brojnim osobnim izazovima, uključujući društvene norme, buran brak, teret samohrane majke i samostalnog uzdržavanja obitelji, zdravstveno stanje i brojne gubitke, Clarina predanost umjetnosti nikada nije posustala – svu gorčinu koju joj je život pružio kroz umjetnost je pretvarala u slast. Njezine inovativne skladbe, majstorske izvedbe kroz cjeloživotnu karijeru i neumorno zalaganje za djela svojih suvremenika dokaz su kako su strast i odlučnost glavni pokretači u suočavanju s nedaćama, koje je ona uspješno savladavala tijekom cijeloga života.

„Moja mašta ne može zamisliti veću sreću nego da nastavim živjeti za umjetnost.“

(Clara Schumann)

10. LITERATURA

1. Aitken, Robert i Marilyn: *Litigation*, Vol. 28, br. 1, CHANCE (Fall 2001), str. 55 – 56
dostupno na URL:
https://www.jstor.org/stable/29760255?searchText=robert+schumann+and+clara&searchUri=%2Faction%2FdoBasicSearch%3FQuery%3Drobert%2Bschumann%2Band%2Bclara%26so%3Drel&ab_segments=0%2Fbasic_search_gsv2%2Fcontrol&refreqid=fastly-default%3A8b94db10ff15a0aedaefe550ec7d3e92&seq=1
2. Altenmüller, E., Kopiez, R.: *Suffering for her art: The chronic pain syndrome of pianist Clara Wieck – Schumann*, *Neurological Disorders in Famous Artists – Part 3*, Vol. 27, 2010., str. 101. – 118.
3. Bergmann, Hanna: *Bargiel, Marianne*, Online leksikon *Europski instrumentalisti 18. i 19. stoljeća*, Sophie Drinker Institute, 2009.
4. Burton, Anna: Robert Schumann and Clara Wieck: A Creative Partnership, vol. 69, br. 2, travanj, 1988., str. 214. – 215. i 220.
5. Cromley, Dorothea: *American Music Teacher*, vol. 41, br. 3, prosinac 1991., str. 16. – 19., 77. – 78
6. Davis, Fanny: *The Music Times*, 1. lipnja 1905.
7. de Lara, Adelina: *Clara Schumann's teaching*, *Music & Letters*, vol. 26, br. 3 (1945. godine), str. 143. – 147.
8. E. Altenmüller, R. Kopiez: Suffering for Her Art: The Chronic Pain Syndrome of Pianist Clara Wieck – Schumann, članak u *Frontiers of Neurology and Neuroscience*, travanj 2010.
9. Eibenschütz, Ilona: *American Music Teacher*, Vol. 43, br. 5, 1994., str. 15.
10. Fritz, Sarah: Did Clara Schumann believe woman shouldn't compose?, članak; kolovoz 2021. (dostupno 29. 4. 2024. na URL: <https://donne-uk.org/did-clara-schumann-believe-women-shouldnt-compose/>)
11. Harding, Bertita: *Concerto, the Story of Clara Schumann*, 1962. (Internet Archive; dostupno 14. 4. 2024. na URL: <https://archive.org/details/concertos-toryofc0000bert/page/n7/mode/1up>)
12. Litzmann, B.: *Ein Künstlerleben nach Tagebüchern und Briefen*: Bd. Clara Schumann und ihre Freunde. Vol. III., Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1923.

13. Litzmann, B.: *Letters of Clara Schumann and Johannes Brahms: 1853- 1896*, Vol. II, Leipzig
14. Muzička enciklopedija 2, K – Ž, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1963.
15. Oesch, Stella: *Die Pianistinnen Fanny Davis und Adelina de Lara und ihre Verbindung zur musikalischen Tradition Clara Schumanns*, Beč, 9. 6. 2009., diplomski rad (dostupno 26. 3. 2024. na URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/11586457.pdf>)
16. Oxford International Song Festival: Junge Lieder I: Meine Liebe ist grün (dostupno 2. 5. 2024. na URL: <https://oxfordsong.org/song/junge-lieder-i-meine-liebe-ist-gr%C3%BCn>)
17. Rasmussen, M.: Robert and Clara Schumann, And Their Teacher, J .S. Bach (dostupno 26. 3. 2024. na URL: <https://archive.schillerinstitute.com/music/2010/schumann.pdf>)
18. Schumann, C. J., *Bračni dnevnik*, prevela Sanja Lovrenčić, Zagreb: Mala zvona, 2019.
19. Schumann Portal (dostupno od 2. 3. 2024. na URL: <https://www.schumann-portal.de/startseite.html>)
20. *The Minim*, 1899. godina, str. 93.
21. The New Grove: *Dictionary of Music and Musicians*, uredio Stanley Sadie, drugo izdanje
22. The Schumanns and Johannes Brahms, *The Memoirs of Eugenie Schumann*, Lincoln Mac Veagh, The Dail Press, New York
23. *The Times*, 30. kolovoza 1892.
24. Wikipedia: Clara Schumann (dostupno 17. 4. 2024. na URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Clara_Schumann)
25. Wikipedia: List of compositions by Clara Schumann (dostupno 17. 4. 2024. na URL: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_compositions_by_Clara_Schumann)
26. W. W. Norton: *Clara Wieck Schumann* (dostupno 8. 4. 2024. na URL: <https://wnorton.com/college/music/enj10/complete/content/composers/cschumann.asp?chap=57>)

11. POPIS SLIKA

1. **Slika 1:** Marie Wieck, Friedrich Wieck, Clara Schumann, 1880. Stadrmuseum Bonn (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: https://www.schumann-portal.de/Family_Clara.html)
2. **Slika 2:** Mariane Bargiel, fotografija rekonstruirana po slici (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://www.schumann-portal.de/mariane-bargiel-mother.html>)
3. **Slika 3:** Robert i Clara Schumann, ožujak 1850., Johann Anton Völlner, dagerotipija⁵³, kuća Roberta Schumanna, Zwickau (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://www.schumann-portal.de/id-1850.html>)
4. **Slika 4:** Marie Schumann u dobi od 22 godine (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://ia600209.us.archive.org/13/items/schumannsjohanne00schu/schumannsjohanne00schu.pdf>, str. 40.)
5. **Slika 5:** Elise Schumann u dobi od 30 godina, fotografija (oko 1873.), kuća Roberta Schumanna, Zwickau (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://www.schumann-portal.de/elise-schumann-1164.html>)
6. **Slika 6:** Julie Schumann u dobi od 23 godine (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://ia600209.us.archive.org/13/items/schumannsjohanne00schu/schumannsjohanne00schu.pdf>, str. 62.)
7. **Slika 7:** Marie i Julie Schumann, fotografija (oko 1865.) (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://www.schumann-portal.de/Marie-Schumann.html>)
8. **Slika 8:** Ludwig Schumann u dobi od 19 godina, (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://ia600209.us.archive.org/13/items/schumannsjohanne00schu/schumannsjohanne00schu.pdf>, str. 64.)
9. **Slika 9:** Ferdinand Schumann u dobi od 19 godina (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://ia600209.us.archive.org/13/items/schumannsjohanne00schu/schumannsjohanne00schu.pdf>, str. 68.)
10. **Slika 10:** Ferdinand Schumann u dobi od 35 godina (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://www.schumann-portal.de/ferdinand-schumann-1167.html>)

⁵³ Dagerotipija (franc. daguerréotypie), prvi je praktički primjenjiv postupak za dobivanje trajne slike. Izumio ga je 1837. godine J. Daguerre.

11. **Slika 11:** Marie Fillunger (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://www.facebook.com/GreenOperaCompany/photos/a.127392125338419/159733655437599/?type=3>)
12. **Slika 12:** Eugenie Schumann u dobi od 18 godina (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://ia600209.us.archive.org/13/items/schumannsjohanne00schu/schumannsjohanne00schu.pdf>, str. 88.)
13. **Slika 13:** Felix Schumann (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://ia600209.us.archive.org/13/items/schumannsjohanne00schu/schumannsjohanne00schu.pdf>, str. 76.)
14. **Slika 14:** Marie, Elise, Ludwig, Ferdinand, Eugenie i Felix, djeca Roberta i Clare Schumann (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://ia600209.us.archive.org/13/items/schumannsjohanne00schu/schumannsjohanne00schu>, str. 32.)
15. **Slika 15:** Robert i Clara Schumann (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://robertgreenbergmusic.com/music-history-monday-a-very-long-engagement/>)
16. **Slika 16:** Clara schumann i mladi Johannes Brahms, (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://thetso.org/blog/love-triangle>)
17. **Slika 17:** Clara Schumann u dobi od 15 godina, litografija⁵⁴ iz 1835. (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Clara_Schumann)
18. **Slika 18:** Clara Schumann u dobi od 47 godina, fotografija oko 1866. (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://www.schumann-portal.de/um-1866.html>)
19. **Slika 19:** Joseph Joachim i Clara Schumann, Adolph von Menzel, crtež (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Adolph_von_Menzel_-_Joseph_Joachim_%2B_Clara_Schumann_%28Zeichnung_1854%29.jpg)
20. **Slika 20:** originalni rukopis Clare Schumann, 1853. (*Variationen über ein Thema von Robert Schumann, op. 20*), (preuzeto 16. 5. 2024. s URL: <https://onlineexhibits.library.yale.edu/s/clara-schumann/page/clara-schumann-music>)
21. **Slika 21:** Clara Schumann (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Clara_Schumann)
22. **Slika 22:** Mathilde Verne (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://www.findagrave.com/memorial/35709214/mathilde-verne>)

⁵⁴ Najstarija tehnika plošnoga tiska, kojoj kao tiskovna forma služi kamena ploča sitnoporozne strukture, npr. ploča od vapnenačkog kamena (*litografski kamen*)

23. **Slika 23:** Amina Goodwin, fotografija oko 1900. (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Amina_Goodwin)
24. **Slika 24:** Fanny Davis, fotografija oko 1909. (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Fanny_Davies)
25. **Slika 25:** Adelina de Lara, fotografija, 1900. (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Adelina_de_Lara)
26. **Slika 26:** Ilona Eibenschütz (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: <https://www.thepianofiles.com/an-appreciation-of-ilona-eibenschutz/>)
27. **Slika 27:** Carl Friedberg, fotograf Jacob Hisdorf (preuzeto 15. 5. 2024. s URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Carl_Friedberg)

DODATAK DIPLOMSKOM RADU:

KONCERTNI REPERTOAR CLARE SCHUMANN

Tijekom svog života Clara Schumann je u prstima imala nezamislivu paletu kompozicija. Izazovno je napraviti popis svih skladbi koje je Clara izvodila u njezinog dugogodišnjoj koncertnoj karijeri s obzirom da je, osim solističke karijere, kao pijanistica nastupala i u području komorne glazbe, surađujući tako s brojim umjetnicima diljem Europe. Međutim, unatoč raznolikom rasponu djela, kroz povijest su se bilježili programi i kompozicije koje je Clara izvodila stoga je ipak bilo moguće napraviti kronološki popis djela s njezinih turneja i nastupa. U popisu su izostavljena komorna djela, dakle zapisane su samo skladbe za klavir solo i skladbe za klavir i orkestar:

- 1825** L. Spohr: Poloneza „*Faust*“
F. Wieck: *Tänze und größere Übungen*
- 1826** J. B. Cramer: Etide
J. Field: Poloneza u Es – duru
I. Moscheles: Rondo op. 145
W. A. Mozart: 2 Sonate
E. Müller: Caprice u C – duru
- 1827** G. Frommel: Tri teme, op. 89 br. 1, 2, 3
J. N. Hummel: 1. Koncert u G – duru, op. 73
W. A. Mozart: Koncert u Es – duru
I. Pleyel: Sonatine
- 1827** F. Schmidt: Etide
- 1828** C. Czerny: Varijacije op. 87
H. Herz: *Passagen*
F. Ries: Etide
S. Scherdt: Varijacije, op. 53
F. Schubert: „*Die Forelle*“
- 1829** L. van Beethoven: Rondo u c – molu, op. 37 br. 3
C. Czerny: Varijacije op. 87

- F. Hünten: Rondo op. 28, Varijacije „*An Alexis*“
- F. Kalkbrenner: Koncert u Es – duru, op. 66
- J. G. Lickl: *Rondo à la Paganini*
- J. Schmitt: Polonaise op. 62; Etide
- C. Wieck: Poloneza u Es – duru, op. 1 br. 1
- 1830** F. Kalkbrenner: *Rondo brillant* za klavir i orkestar, op. 101
- C. Krägen: 3 Poloneze
- C. G. Reißiger: Rondo Mignon u Es – duru
- 1831** F. Chopin: Varijacije na Mozartovu temu „*La ci darem la mano*“ op. 2
- H. Herz: *Bravour varijacije* op. 20
- H. Herz: Varijacije za solo klavir, op. 51
- 1832** J. S. Bach: Fuga u cis – molu, BWV 849
- J. Field: Klavirski koncert br. 2
- H. Herz: *Velike varijacije*, op. 62
- I. Moscheles: Koncert za klavir, op. 60
- 1833** L. van Beethoven: Fantazija za klavir, zbor i orkestar u c – molu, op. 80
- F. Chopin: Koncert za klavir i orkestar u e – molu, op. 11 (finale)
- F. Chopin: Mazurke iz op. 6 i 7
- J. P. Pixis: *Fantaisie militaire* u E – duru, op. 121
- S. Thalberg: Adagio i Rondo
- C. Wieck: *Caprices*, op. 2
- C. Wieck: Mazurka
- C. Wieck: *Romance variée* op. 3
- 1834** F. Chopin: Koncert za klavir i orkestar u e – molu, op. 11
- F. Chopin: Rondo u Es – duru, op. 16
- F. Chopin: Nocturno u Es – duru, op. 9 br. 2; Etide u C – duru i F – dur, op. 10 br. 1 i 8
- F. Chopin: *Fantasia*, op. 13
- R. Schumann: *Toccata* op. 7
- 1835** J. S. Bach: Fuga Cis – dur, BWV 848
- L. van Beethoven: Sonata u f – molu, op. 57 (finale)
- F. Chopin: Etida u Des – duru op. 10 br. 11

- F. Chopin: Nocturno u Fis – duru, op. 15 br. 2
- F. Chopin: Etida u cis – molu, op. 10 br. 4
- F. Chopin: Mazurka u fis – molu, op. 6 br. 1 i u B – duru, op. 7 br. 1
- F. Mendelssohn: Capriccio u h – molu, op. 22
- C. Wieck: Caprice u As – duru, op. 2 br. 4
- C. Wieck: Capriccio, op. 5 br. 2
- C. Wieck: Koncert za klavir i orkestar u a – molu, op. 7
- 1836** J. S. Bach: Fuga u D – duru, BWV 850; Fuga u Fis – duru, BWV 858
- F. Chopin: Etida u c – molu, op. 10 br. 12
- F. Chopin: Mazurka u b – molu, op. 24
- F. Chopin: Etida u C – duru, op. 10 br. 7
- A. von Henselt: *Allegro di Bravura*
- A. von Henselt: Andante i Allegro u H – duru, op. 3
- F. Mendelssohn: *Lieder ohne Worte*
- F. Mendelssohn: Caprice u a – molu, op. 33
- C. Wieck: *Mazurka aus den „Soirées musicales“*, op. 6
- 1837** F. Chopin: Nocturno u H – duru, op. 62
- F. Chopin: Etida u Ges – duru, op. 10 br. 5
- A. von Henselt: *Lied ohne Worte*
- A. von Henselt: Etida u es – molu („*Si j'étais oiseau*“)
- A. von Henselt: *Introduktion und Variationen* za klavir
- A. von Henselt: Varijacije za klavir op. 1
- A. von Henselt: Koncert za klavir i orkestar u f – molu, op 16
- F. Mendelssohn: Caprice u fis – molu, op. 5
- R. Schumann: Tri simfonijske etide, op. 13
- S. Thalberg: Caprice u e – molu, op. 15 br. 1
- V. J. K. Tomaschek: *Rhapsodija*, op. 40 br. 5
- C. Wieck: Mazurka u G – duru, op. 6
- C. Wieck: Varijacije op. 8
- 1838** F. Chopin: Etida u a – molu, op. 25 br. 11
- F. Chopin: Etida u As – duru, op. 10 br. 10

- F. Chopin: Etida u a – molu, op. 25 br. 4 i br. 11
- F. Chopin: Mazurka u D – duru, op. 32
- G. Donizetti: Varijacije
- A. von Henselt: *Lieder ohne Worte* u As – duru i B – duru
- A. von Henselt: *Allegro appassionato*
- A. von Henselt: Etida „*Repos d'amour*”
- A. von Henselt: Etida u es – molu, op. 2 br. 4
- A. von Henselt: Andante u B – duru
- A. von Henselt: Andante „*Exauce mes Voeux*“, op. 2 br. 3
- F. Liszt/F. Schubert: *Der Erlkönig, Gretchen am Spinnrade, Ave Maria*
- C. Wieck: *Souvenir de Vienne*, op. 9
- C. Wieck: Scherzo op. 10
- 1839** D. Scarlatti: *Klavierstück* (Sonate)
- R. Schumann: Novellette op. 21
- 1840** F. Mendelssohn: Preludij u e – molu, op. 35 br. 1
- F. Mendelssohn: Capriccio u h – molu
- R. Schumann: Sonata za klavir u g – molu, op. 22
- 1841** F. Chopin: Adagio i Rondo iz koncerta za klavir i orkestar u f – molu, op. 21 br. 2
- F. Liszt: *Réminiscences de Lucia di Lammermoor*, S397
- F. Liszt: Velike varijacije (*Hexameron*)
- R. Schumann: Allegro, op. 21 br. 7
- 1842** L. van Beethoven: Sonata za klavir u cis – molu, op. 27 br. 2
- L. van Beethoven: Sonata za klavir u C – duru, op. 53 („*Waldstein*“)
- F. Chopin: Mazurka u C – duru
- F. Chopin: Balada u As – duru, op. 47
- F. Mendelssohn: Koncert za klavir i orkestar u g – molu, op. 25 br. 1
- R. Schumann: Allegro iz Novellette u E – duru, op. 21 br. 7
- C. M. von Weber: *Konzertstück* za klavir i orkestar u f – molu, J. 282
- 1843** L. van Beethoven: Sonata za klavir u A – duru, op. 101
- L. van Beethoven: Sonata za klavir u d – molu, op. 31 Nr. 2 („*Oluja*“)
- 1844** J. S. Bach: Preludij i fuga u a – molu, BWV 543

- L. van Beethoven: Koncert za klavir i orkestar u Es – duru, op. 73 br. 5
- F. Chopin: Poloneza u As – duru, op. 53
- F. Chopin: Nocturno u e – molu, op. 72 br. 1
- F. Chopin: Etida op. 10 br. 1; Etida op. 25. br. 1
- J. Field: *Nocturne*
- F. Mendelssohn: Venecijanska gondola, op. 62 br. 5, 6
- F. Mendelssohn: Pjesma bez riječi u G – duru
- R. Schumann: *Phantasiestücke*, op. 12 br. 1 i 7
- R. Schumann: Romanca u d – molu, op. 32 br. 3
- 1845** A. von Henselt: Klavirski koncert br. 2
- R. Schumann: Koncert za klavir i orkestar u a – molu, op. 54
- 1846** L. van Beethoven: Koncert za klavir i orkestar u G – duru, op. 58
- F. Chopin: Barcarolle u Fis – duru, op. 60
- F. Chopin: Scherzo h – mol, op. 20
- F. Hiller: *Impromptu*
- C. Wieck: Scherzo op. 14
- 1847** F. Mendelssohn: Capriccio u E – duru
- F. Mendelssohn: Ozbiljne varijacije, op. 54
- 1849** L. van Beethoven: Sonata za klavir u Es – duru, op. 81A br. 25 („*Les adieux*“)
- F. Chopin: Nocturno u c – molu, op. 48
- F. Mendelssohn: Koncert za klavir i orkestar u d – molu, op. 40
- 1850** J. S. Bach: Preludij i fuga u G – duru, BWV 848
- F. Chopin: Nocturno u fis – molu, op. 48 br. 2
- F. Hiller: *Impromptu* op. 30 br. 2
- F. Mendelssohn: Pjesma bez riječi u A – duru, op. 53 br. 6
- D. Scarlatti: Sonata u D – duru
- R. Schumann: Allegro appassionato u G – duru, op. 92
- 1851** F. Burgmüller: Rhapsodija u h – molu, op. 13
- 1852** F. Mendelssohn: Varijacije u B – duru ,op. 83
- 1853** S. Heller: *Tarantella*
- R. Schumann: *Introducción y Allegro* u d – molu, op. 134

- R. Schumann: Simfonijske etide, op. 13
- R. Schumann: Andante, op. 56 br. 3
- 1854** J. S. Bach: Preludij i fuga u E – duru, BWV 854
- J. S. Bach: Preludij i fuga u a – molu, BWV 543
- W. Bargiel: *Fantasiestück*, op. 8
- J. Brahms: Sonata za klavir u f – molu, op. 5
- J. Brahms: Sonata za klavir u C – duru, op. 1
- J. Brahms: Scherzo op. 4
- F. Chopin: Etida u f – molu op. 10 br. 9; Etida u f – molu, op. 25 br. 2
- F. Chopin: Impromptu u As – duru, op. 29
- F. Chopin: Nokturno u f – molu, op. 55 br. 1
- R. Schumann: *In der Nacht*, op. 12 br. 5
- R. Schumann: Romanze u Fis – duru, op. 28 br. 2
- 1855** J. S. Bach: Fantazija i fuga za klavir, BWV 903
- L. van Beethoven: Varijacije u c – molu, WoO 80
- L. van Beethoven: Sonata za klavir u B – duru, op. 106 („*Hammerklavier*“)
- L. van Beethoven: Sonata za klavir u Es – duru, op. 7
- F. Chopin: Impromptu op. 29
- F. Chopin: Nokturno u f – molu, op. 55 br. 1
- F. Mendelssohn: *Scherzo à capriccio* u fis – molu
- 1856** L. van Beethoven: Eroica – Varijacije, op. 35
- F. Chopin: Scherzo u b – molu, op. 31
- F. Chopin: 2 Valcera iz op. 64
- F. Schubert: *Moments musicaux*, op. 94 br. 3 i 4
- R. Schumann: Karneval op. 9
- 1857** J. F. Händel: Suita br. 7 u g – molu
- F. Mendelssohn: *Rondo capriccioso* u E – duru, op. 14
- F. Mendelssohn: Capriccio u e – molu, op. 16 br. 2
- W. A. Mozart: Koncert za klavir i orkestar u d – molu, KV 466
- W. A. Mozart: Andante (Rondo) u a – molu, KV 511
- D. Scarlatti: *Presto, Allegretto, Presto*

- D. Scarlatti: *Tempo di ballo*
- D. Scarlatti: *Allegrissimo*
- R. Schumann: *Fantasiestück* op. 111 br. 3
- 1858** J. Brahms: Mađarski plesovi
- R. Schumann: *Novellette* u D – duru, op. 21 br. 2
- 1859** J. S. Bach: *Sarabande* i *Bourrée* iz Engleske suite br. 2 u a – molu, BWV 807
- J. S. Bach: *Sarabande* i *Bourrée* iz Engleske suite br. 3 u g – molu, BWV 808
- J. S. Bach: *Sarabande* i *Passepied* iz Engleske suite br. 5 u e – molu, BWV 810
- J. S. Bach: *Gavotte* iz Engleske suite br. 6 u d – molu, BWV 811
- W. Bargiel: *Fantasiestück* iz op. 9
- L. van Beethoven: Sonata za klavir u D – duru, op. 28 („*Pastorale*“)
- F. Chopin: Balada u g – molu, op. 23
- F. Chopin: *Impromptu* u cis – molu, op. 66
- T. Kirchner: *Klavierstücke*, op. 2 br. 2 i 9
- R. Schubert: *Moments musicaux*, op. 94 br. 5
- R. Schumann: *Aufschwung*, op. 12 br. 2
- R. Schumann: *Kreisleriana* op. 16
- 1860** J. S. Bach: *Gavotte* iz Engleske suite br. 3 u g – molu, BWV 808
- L. van Beethoven: Sonata za klavir u E – duru, op. 109
- J. Brahms: Balada, op. 10
- M. Clementi: Sonata za klavir u h – molu
- F. Mendelssohn: *Capriccio* u fis – molu, op. 5
- R. Schumann: *Davidsbündlertänze*, op. 6
- R. Schumann: *Faschingsschwank aus Wien*, op. 26
- 1861** J. Brahms: Koncert za klavir i orkestar u d – molu, op. 15
- F. Chopin: Valcer u cis – molu, op. 64 br. 2
- W. A. Mozart: Koncert za klavir i orkestar u c – molu, KV 491
- R. Schumann: *Nachtstück* iz op. 23
- 1862** F. Hiller: *Capriccio* op. 88
- F. Schubert: *Die schöne Müllerin*, DV 795
- F. Schubert: *Winterreise*, DV 911

- R. Schumann: *Dichterliebe* op. 48
- 1863** G. F. Händel: *Sarabande, Gigue i Passacaglia*
T. Kirchner: *Albumblätter* op. 7 br. 1, 2; *Klavierstück* u es – molu iz op. 2
- 1864** T. Kirchner: *Albumblätter* op. 7 br. 5 i 6
F. Schubert: *Moments musicaux*, op. 94 br. 1 i 2
- 1865** J. S. Bach: Preludij u h – molu (iz 6 preludija za orgulje)
F. Chopin: Mazurka u h – molu, op. 33
F. Schubert: *Fantasiestücke*
R. Schumann: *Novellette* u h – molu, op. 99 br. 9
R. Schumann: *Novellette* u F – duru, op. 21
R. Schumann: *Nachtstücke* op. 23
- 1866** J. Brahms: Balada u D – duru i h – molu, op. 10 br. 2 i 3
G. F. Händel: Varijacije u E – duru
F. Schubert: Sonata za klavir u B – duru
F. Schubert: Allegretto u G – duru, op. 78
R. Schumann: Fantazija u C – duru, op. 17
R. Schumann: Humoreske op. 20
R. Schumann: Scherzo u f – molu
R. Schumann: *Zigeunerleben* op. 29 br. 3
- 1867** J. S. Bach: *Preludij, Courante, Sarabande i Menuet* iz Engleske suite br. 4 u F – duru
R. Schumann: Arabeske op. 18
- 1868** F. Chopin: *Andante spianato*
F. Mendelssohn: Pjesma bez riječi, op. 102
F. Schubert: Impromptu u c – molu, op. 90
F. Schubert: Impromptu u f – molu, op. 142 br. 1 i 4
R. Schumann: *Kinderszenen* op. 15
R. Schumann: *Skizze für der Pedalflügel* u Des – duru, op. 58 br. 4
- 1869** F. Hiller: *All'antico*
R. Schumann: *Waldszenen* op. 82
- 1870** E. Rudorff: *Phantasiestück* op. 10 br. 1
F. Schubert: Sonata za klavir u a – molu, op. 42, DV 845

- W. S. Bennett: *La fontaine* iz op. 10
- 1871** J. S. Bach: Talijanski koncert u F – duru, BWV 971
L. van Beethoven: Sonata u Es – duru, op. 31 br. 3
J. Brahms/C. W. Gluck: Gavotte
M. Clementi: Sonata za klavir u b – molu, op. 40
C. H. Graun: Gigue u b – molu
R. Schumann: *Scherzino*, op. 26 br. 3
- 1872** J. S. Bach: Preludij i fuga u e – molu, BWV 533
R. Schumann: Intermezzo, op. 26 br. 4
R. Schumann: *Auswahl aus den Davidsbündlertänzen*, op. 6
R. Schumann: Romanze u c – molu, op. 111
- 1873** J. S. Bach: Partita u G – duru, BWV 829
F. Schubert: *Fantasia sonata* u G – duru, op. 78
- 1875** B. Scholz: Capriccio za klavir i orkestar, op. 35
- 1879** J. Brahms: Capriccio op. 76 br. 2; Intermezzo op. 76 br. 6
- 1884** J. Brahms: Rapsodija u g – molu, op. 79
R. Schumann: Sonata za klavir u fis – molu, op. 11